ZİYÂ PAŞA

Ortaçağın Karanlık Çehresi:

Engizisyon Mahkemeleri

İlk harf YAYINLARI

Ortaçağın Karanlık Çehresi:
ENGİZİSYON MAHKEMELERİ

Ziyâ Paşa • Ortaçağın Karanlık Çehresi: **ENGİZİSYON MAHKEMELERİ**

©İlk Harf Yayınevi, 2011
Kitabın tüm yayın hakları "İlk Harf Yayınevi"ne aittir.

› İlk Harf Yayınevi, 9
Tarih Serisi, 1

› ISBN
978-605-5457-29-7

› Genel Yayın Yönetmeni/Editör
Ersan Güngör

› Ekler ve Çeviri Yazı
Cahit Külekçi

› Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

› Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

› Basım Tarihi
1. Baskı, İstanbul, Eylül 2011

› Baskı / Cilt
Şenyıldız Yay. Hed. Eşya ve Teks. San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 11964)
Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92

› **İLK HARF YAYINEVİ**
Genel Dağıtım
Çelik Yayınevi
(Sertifika No, 14710)
Ticarethane Sokak No: 59 Cağaloğlu - Fatih / İstanbul
Tel: +90 212 511 28 11 - 513 73 19 • Fax: +90 212 511 28 12
www.celikyayinevi.com • info@celikyayınevi.com

ZİYÂ PAŞA

Ortaçağın Karanlık Çehresi:
ENGİZİSYON MAHKEMELERİ

Ekler ve Çeviri Yazı
Cahit Külekçi

İlk harf YAYINEVİ

İçindekiler

› Önsöz 7

› Çalışma Hakkında 9
- *Ziyâ Paşa'nın Hayatı ve Eserleri* *13*
- *Usûl Hakkında* *16*

› Engizisyon Fikrinin Oluşum Süreci 19
- *İspanyol Engizisyonu* *23*
- *Roma Engizisyonu* *28*

› Osmanlı Devleti'nde Adalet Sistemi ve Engizisyon 35
- *Osmanlı Devleti'nde Yargı ve Kurumları* *35*
- *Osmanlı Devleti ve Engizisyon* *38*

› Bibliyografya 41

› Dizin 45

Engizisyon Tarihi
Çeviri Yazı

› Ashâb-ı Mutâle'aya 51

› Engisizyon Tarihi 53

› Engizisyonun Bazı Istılâhâtı ve Alâmâtı 89

› Hâtime 97

› Lügat 99

Önsöz

Engizisyon zihniyeti, bazı Batılı devletlerin ve özelde haçlı zihniyetinin adalet anlayışını tasvirde önemli ipuçları sunar. Nitekim XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da kurulmaya başlanan engizisyonlar, dinî olduğu kadar siyasî muhaliflerin de bir şekilde bertaraf edilmesini hedeflemektedir. Bu hedef uğruna engizisyonlarda, tebâiyyetine bakılmaksızın pek çok insanın katline karar verilmiş ve bu kararlar ivedilikle uygulanmıştır.

Latin harflerine çevirisini yaptığımız eser de bu mahkemelerin içinde bulundukları psikolojik ortamı ve mahkemelerin hazırlanmasını gerektiren unsurları tavsif edebilme açısından bize yol göstermektedir.

Fransız yazarlar Chéruel ile Lavéllee'nin İspanya ve engizisyona dair yazdıkları kitaplar Ziyâ Paşa tarafından özetlenerek Osmanlı Türkçesi'ne kazandırılmış, bu çeviri de tarafımızdan Latin harflerine çevrilerek okuyucunun ilgisine sunulmuştur. Konuyla ilgili olarak verdiğimiz ön bilgilerle birlikte kitabın fayda sağlayacağını umuyoruz.

Cahit KÜLEKÇİ

Çalışma Hakkında

Batılılaşma süreci, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde karşılaşmış olduğu, idarî, ekonomik ve sosyal güçlüklerle mücadele edebilmek için geliştirmiş olduğu reflekslerden sadece birisine işaret eder. Süreç, devletin esasında bulunan İslâm medeniyetinin unsurlarıyla çelişmeden, bir başka ifadeyle İslâm medeniyetinin kurumlarını aslından uzaklaştırmadan, kurumları ya da mekanizmaları güncelleştirme çabası olarak da değerlendirilebilir. Bu çerçevede devletin son yüzyılı, XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin dönüşümü sürecinde önemli bir zaman dilimi olarak değerlendirilir. Bilhassa bu yüzyılda, tüm alanlarda olmasa da ordu, eğitim,[1] ekonomi ve bürokraside göze çarpan Batılılaşma yanlısı kıpırdanmalar, belki de beklenmeyen bir alanda, kültürel kurumlarda da kendisini hissettirmiştir.

Devletin sınırları dahilinde mukim bulunan sosyal unsurlar üzerinde tam hâkimiyet sağlama hedefi çerçevesinde ve bu kıpırdanmaların halli noktasında, kökeni belli olmayan bir takım politik yaklaşımlar üretilmesini anlamlı bulmak gerekir. Zira merkezî idarenin kontrolü ile ekonomik kaynakları

[1] Meselâ Osmanlı'da eğitim konusunda batılılaşma düşüncesinin ilk ürünleri askerî okullar ve batıya öğrenci gönderilmesidir. Bu da XVIII. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmeye başlamıştır: İsmail Doğan, *Tanzimat'ın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul 1991, s. 393.

kullanımı, bürokrasinin politik ve sosyal üstünlüğünü garanti altına almanın ilk şartı olarak yorumlanmaktaydı.

Nitekim XIX. yüzyılda Osmanlı bürokrasisi, ekonomik kaynakları geleneksel sistemde politik güç üzerinde meşru bir hak iddia edemeyecek gayr-ı Müslim gruplar olan yerel Hıristiyanlar veya yabancı çıkar çevreleriyle beraber ekonomik kaynakları kullanmıştır. Bununla beraber ayanlar da Müslüman nüfusun desteğini sağlayarak, dinî prensiplerin sözde ihlâli konusunda hükümete karşı ulemanın meşruiyet desteğini sağlamıştır. Dolayısıyla daha önce başlayan ve bu yüzyılda da ısrarla devam eden batı karakterli dönüşüm, Müslüman halka hizmeti amaçlamamış aksine halktan uzak, politik çıkarları esas almıştır.[2]

Batılılaşmanın bu aşamasında, tabiri caizse dikkate alınmayan halkın yerini, özellikle yukarıda zikrettiğimiz alanlarda **'Avrupalı devletler ve büyük tüccarlar'** işgal etmiştir. Devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun aşılmasında çok önemle yere sahip olduğu inanılan bu zümrelere Osmanlı bürokrasisinin yönelimi ve merkezî idarecileri de aynı bürokratların mutlak olarak anlaşılan dönüşüme yönlendirmesi, batılılaşma ile başlayan süreci daha başından menfî bir durumla tavzih edilmesini zorunlu kılmıştır.[3]

Öyle ki, mezkûr yüzyılda ekonomiden eğitime kadar pek çok kurumda, meselâ Yahudiler Türklerden daha etkin rol oynamıştır.[4]

Tabî ki bahse konu değişimlerin bir anda gerçekleştiğini söylemek ya da sürecin başlangıcını kesin bir tarihe atfetmek mümkün değildir. Fakat etki alanının çok kısa sürede genişlediğini ve tüm topluma şâmil olma iddiasını da belirtmek icab etmektedir.

---

2 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, Ankara 2002, s. 77, 78.
3 Ömer Açıkgöz, *Osmanlı Modernleşmesi*, İstanbul 2008, s. 258.
4 Açıkgöz, *a.g.e.*, s. 476.

Buna rağmen Osmanlı toplumunu kökten etkilemeye başlayan değişimlerin **'kadın'**lar üzerinde çok fazla câri olmamasına, kadınların batılılaşmaya ya da modernleşmeye gösterdiği dirence de muhakkak işaret etmek gerekmektedir.[5]

Görüldüğü üzere Osmanlı'da gerçekleşen modernleşme süreci genel olarak **'batı'**lılaşma süreciyle eş değer bir hâlde cereyan etmiştir. Bunun da **'yabancı'** unsurlarla **'yerli'** unsurların karışımı ile gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Böylelikle Osmanlı'da söz konusu olan modernleşme, her unsurunda ve aşamasında bir de *yabancılaşma*yı berberinde sürüklemiş, millet beyninde yeni hisler oluşmuştur. Dolayısıyla yönetilenler, yönetenlerle özellikle de bürokrasinin en üst kademesiyle paylaştıkları iddia edilen din, dil ve günlük âdetlere rağmen aralarında giderek azalan daha az ortak yön bulmaya başlamışlardır.[6]

Bu genel ifadelerle izaha çalıştığımız Osmanlı modernleşmesinin, Osmanlı'nın kurtuluşunu sağlayacağı yönündeki tedirginlikleri azaltmaya yardımcı olmadığını, meşrutiyet sistemi üzerinde yaşanan tartışmalardan çıkarabilmekteyiz.

Bu paralelde, 1860'lı yıllarda **'Yeni Osmanlılar'** tarafından Osmanlı'nın tek kurtuluşu olarak görülen değişim yanlısı siyasal sistem, dönemin aydınları tarafından destek bulmuştur. Mithat Paşa, Namık Kemal ve Ziyâ Paşa'nın[7] da katkılarıyla hazırlanan **'Kânûn-i Esâsî'** bu desteğin en belirgin yönünü izhar eder.[8]

Fi'l-hakîka, kanunun hazırlanmasında kurucu bir meclis veya halk temsilcilerinden oluşan bir yasama meclisi rol almış değildir. Bu bakımdan Kânûn-u Esâsî'nin şeklî açıdan anayasa

5 Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Çev: Selen Y. Kölay, Ankara 2005, s. 8, 9.
6 Karpat, *a.g.e.*, s. 81.
7 Şükrü Kurgan, *Ziyâ Paşa*, İstanbul 1963, s. 3, 4.
8 İlbeyi Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, İstanbul 2006, s. 38.

sayılamayacağını söyleyen hukukçular varsa da maddî hukuk açısından anayasa olarak kabul edilmemesi için hiçbir sebep yoktur. Anayasanın hazırlanmasında iktidarın haklarını korumaya özen gösteren Cevdet Paşa, mütercim Mehmed Rüştü Paşa gibi muhafazakârlarla Mithat Paşa, Süleyman Paşa ve Ziyâ Paşa gibi liberal-reformistler, devletin siyasal sisteminin reforme edilmesinde denge sağlayıcı karakterler olarak değerlendirilmişlerdir.[9]

Osmanlı'nın içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulması başta olmak üzere çeşitli alanlarda yenilikleri gündeminde tutan ve bu hedefle ortaya çıkmış ilk örgüt olan *Yeni Osmanlılar,* Osmanlı Devleti'ndeki istibdat sebebiyle yaşamlarını devletin hudûdları dahilinde sürdürememeleri câlib-i dikkattir. Avrupa'da basın yoluyla mücadelelerini '**Jön Türkler**' olarak devam ettirme yolunu seçen bu zümreye dahil olan Ziyâ Paşa da hedefinde *'ezelî olan meşrû' adaleti memlekette usûl-ü meşveretle ortaya çıkarmak'* prensibini esas alarak Kânûn-u Esâsî'nin özüne paralel bir düşünceyi kendiliğinden geliştirmiştir.[10]

Öyle ki, Ziyâ Paşa gibi II. Abdulhamid'in de siyasî düşüncesi bundan farklı değildi. Ancak usul açısından muhakkak ve önemli farklılıklar bulunmakta, II. Abdulhamid bu düşüncesinin yanında bir de devletin bekasını düşünmektedir. Nitekim padişah, Osmanlı Devleti'nin istiklâlini ve toprak bütünlüğünü savunmayı hayatî bir görev saymaktadır. Bürokratlarından öncelikle devletin çıkarlarının neler ve nerede olduğunun tespitini ve buna göre ana hedef, prensipleri belli, şahıslara göre değişmeyen bir dış politikanın belirlenmesini istemektedir. Bu çerçevede padişah etrafında toplanan muhafazakâr ve dürüst bürokratlarının desteği ile devlet yönetimini yavaş yavaş kendi eliyle toplamaya başlar

[9] Ziyâ Kazıcı, *Sultan II. Abdulhamid ve Dönemi*, İstanbul 2009, s. 57.

[10] Ebu'z-Ziyâ Tevfîk, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Hzl: Ziyâd Ebu'z-Ziyâ, İstanbul 1973, I, 243.

ve sarayı dış politikanın belirlenmesinde tek yetkili organ kılar.[11] Muhtemelen bu tavır da Ziyâ Paşa gibi bir kısım aydınlarla padişahın düştüğü fikrî ayrılığın en belirgin noktasına tekabül eder.

Son olarak şunu da eklemek istiyoruz; **'Jön Türkler'** ya da **'Yeni Osmanlılar'**a dâhil olan Ziyâ Paşa'nın, Namık Kemal'le birlikte Osmanlı saltanatına karşı örgütlendikleri ve hatta Ziyâ Paşa'nın sadrazam, Namık Kemal'in de hariciye nâzırı olması gibi bir takım siyasî hareketlenmeler içinde bulundukları da ifade edilmektedir. Bu durumu da yukarıda zikrettiğimiz fikrî ayrılık çerçevesinde değerlendirmek gerekir.[12]

Kısaca Ziyâ Paşa'nın mensubu bulunduğu çevreyi izahla iktifâ ederek, eserini incelediğimiz yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Ziyâ Paşa'nın Hayatı ve Eserleri

Dîvân şairi olarak yetiştiği ifade edilen Ziyâ Paşa, Namık Kemal ve Şinasi ile birlikte Tanzimat Edebiyatı'nın da önde gelen edebiyatçılarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Siyasî yaklaşımları sebebiyle uzun yıllar Fransa'da kalan Ziyâ Paşa'nın bu yüzden Türkçe ile ilgili sıkıntıları olduğu ve hatta Türkçeyi *'üç dilden mürekkeb karma bir lisân'* sandığı da ifade edilmektedir.[13]

Her ne kadar dîvân şairi olarak yetiştiğini aktarsak da Ziyâ Paşa temelde dîvân edebiyatını millî edebiyat çizgisinde değerlendirmez. **'Şiir ve İnşâ'** adlı yazısında da buna vurgu yaparak halk edebiyatına dönülmesi gerektiğinden dem vurur:

---

11 Cevdet Küçük, II. Abdulhamid Dönemi Paneli, *'II. Abdulhamid'in Dış Politikası'*, İstanbul 2000, s. 116.

12 Yılmaz Öztuna, *II. Abdulhamit Zamanı ve Şahsiyeti*, İstanbul 2008, s. 201.

13 Nihad Sami Banarlı, *Kültür Köprüsü*, İstanbul 2007, s. 192, 193.

> Şiir her kavimde tabiîdir. Yeryüzüne ne kadar kavimler ve milletler gelmişse hepsinin kendilerine mahsûs şiirleri vardır. Osmanlıların şiirleri acaba nedir? Necâtî, Bâkî ve Nef'î dîvanlarında gördüğümüz kasîdeler ve gazeller ve kıt'alar ve mesnevîler midir? Yoksa Hoca ve Itrî gibi mûsıkîcilerin besteledikleri Nedim ve Vâsıf şarkıları mıdır? Hayır, bunların hiçbiri Osmanlı şiiri değildir.[14]

Seçkin ve köklü bir muhitin evladı olan Ziyâ Paşa, 1825 yılında İstanbul'da doğmuş ve çeşitli bürokrasi kalemlerinde görev yapmıştır. 1879 yılında Adana'da vefat eden Ziyâ Paşa, Osmanlı Devleti'nin son Harbiye Nâzırı'dır.[15]

Asıl adı Ziyâeddin Abdulhamid[16] olan Ziyâ Paşa hakkında '**Sicilli Osmânî**'de verilen bilgiler ise şu şekildedir:

> *Gümrük kâtiplerinden Ferideddin Efendi'nin oğludur. 1262 (1846)'de Mektûbî-i Sadâret kalemine ve 1270 (1853/4)'te Tanzîmat Meclisi kalemine girip 1274 (1857/8)'te mâbeyn-i hümâyûn kâtibi ve Receb 1278 (Ocak 1862)'de zabtiye müsteşarı ve ardından Atina sefiri ve birkaç günde mîrimirân rütbesiyle Kıbrıs mutasarrıfı, Rebîu'l-âhir 1279 (Ekim 1862)'da Meclis-i Vâlâ âzâsı, Cemâziye'l-evvel 1279 (Kasım 1862)'da ûlâ evveliyle beylikçi, Şevvâl 1279 (Nisan 1863)'da Bosna müfettişi, 15 Zi'l-hicce 1279 (3 Haziran 1863)'da tekrar Meclis-i Vâlâ âzâsı, Rebîü'l-âhir 1280 (Eylül- Ekim 1863)'de deâvî nâzırı, 6 Receb 1280 (17 Aralık 1863)'de Amasya mutasarrıfı, 18 Receb 1282 (7 Aralık 1865)'de Canik mutasarrıfı ve 26 Cemâziye'l-evvel 1283 (6 Ekim 1866)'te Meclis-i Vâlâ âzâsı olup, 4 Muharrem 1284 (8 Mayıs 1867)'te Kıbrıs mutasarrıfı oldu. 14 Muharrem 1289 (24 Mart 1872)'da icrâ reisi ve 8 Safer 1290 (7 Nisan 1873)'da Şûrâ-yı Devlet âzâsı olup beşinci*

[14] Atilla Özkırımlı, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, Eskişehir 1993, s. 5, 6.
[15] Sâmiha Ayverdi, *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*, İstanbul 2005, s. 53.
[16] Abdulhamid Ziyâeddin Paşa olarak da kayıtlarda ismi geçer: Ahmed Vahdettin Bey'in babası, Adana valisi Abdulhamid Ziyâeddin Paşa. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Defterler, 12/111.

günü azl edildi. 24 Rebîü'l-evvel 1291 (11 Mayıs 1874)'de Şûrâ âzâsı, 11 Cemâziye'l-evvel'de (26 Haziran) maârif müsteşarı, Zi'l-hicce 1291 (Ocak 1875)'de vezirlikle Suriye vâlisi ve Cemâziye'l-âhir 1294 (Haziran- Temmuz 1877)'de Adana vâlisi olup[17] *1296 (1879)'da orada vefât etti. Şâir ve kâtipti. Tuhfe-i Vehbîye nazîresi, nahvden Âsım'ın telifine eksik bir şerhi, Harâbât ismiyle üç dilden bir müntahabâtı ve başka manzûm eserleri vardır.*[18]

Ziyâ Paşa'nın diğer eserlerini de şu şekilde beyan etmek istiyoruz:

Bir tür anı kitabı olan **Defter-i Âmâl**; makale tarzında yazılmış **Şiir ve İnşâ**; **Külliyât-ı Ziyâ Paşa**, 1297/1880, Nşr: Süleyman Nazif, İstanbul, Yeni Matbaa, 1342/1924; **Eşâr-ı Ziyâ**, 1297/1880, Nşr: Hamdi, İstanbul, Mihran Matbaası, 1298; **Tercî-i Bend, Terkîb-i Bend,** 1297/1880, [y.y., t.y.]; **Rüyâ (Edib-i Muhterem Merhûm Ziyâ Paşa'nın Rüyâsı),** 1297/1880, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1910; **Zafernâme,** 1297/1880, Şrh: Hüsnü Paşa, [y.y., t.y.]; Ayrıca **Zafernâme Şerhi,** 1297/1880, [y.y., t.y.]; **Harâbât ve Mukaddimesi**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1291, I- III Cilt; **Verâset-i Saltanât-ı Seniyye**, 1297/1880, Dersaâdet, [y.y.], 1326; **Endülüs Tarihi,** Louis Viardot, Mütercimi: Ziyâ Paşa, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1887/1304 - 1888/1305, I-IV Cilt; **Tartuffe,** Jean Baptiste Poquelin Moliere, Mütercimi Ziyâ Paşa, Kostantiniye, Matbaa-i Ebüzziyâ, 1304 ve J. J. Rousseau'dan tercüme ettiği **Emilé**.

---

[17] Bu bilgi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir belge ile çelişmektedir. Bkz: Dâhiliye Defterler, 12 / 111. Mezkûr vesikaya göre 1276/ 1860 yılında Ziyâeddin Paşa, Adana valisidir.

[18] Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Hzl: Seyit Ali Kahraman-Nuri Akbayar, İstanbul 1996, V, 1716.

Usûl Hakkında

1. Latin harflerine çeviride esas aldığımız eser, 1299 hicrîde basılan ve ilk tab' olan eserdir. Eser toplam 64 sayfadan müteşekkildir. Aynı eser ikinci kez 1305 hicrîde daha küçük ebatta ve 107 sayfa olarak basılmıştır. Her iki baskısı da Matbaa-i Ebu'z-Ziyâ'da yapılmıştır. Baskılardan birisi ya da her iki baskının, Osmanlı Devleti tarafından yasaklandığı ve toplatıldığı arşiv vesikasında yer almaktadır. Yasaklanan ve toplatılan baskının hangisi olduğunu bilemiyoruz. Hâdise h. 1320'de gerçekleştirilmiştir.[19]

2. Çevirinin metin kısmında köşeli parantezler '[ ]' içinde belirtilen rakamlar, asıl metnin sayfa numaralarını göstermektedir.

3. Transkripte esas olacak her hangi bir belirgin usul takip edilmemiş ancak okunduğunda yanlış anlaşılabilecek kelimeler '^' işareti ile med edilmiştir. Ayrıca 'ayn' harfleri üzerine de kısmen ters kesme işareti konmuştur: Men'i, kal'a vb. kelime sonuna tesadüf eden 'ayn' harfini belirtmek için de düz kesme işareti konmuştur: Tab', müdâfi' vb. Kelime ortasında geçen ve 'e' harflerinden hemen sonra gelen kesme işareti ise o harfin 'hemze' olduğunu göstermektedir: Me'mûr, te'kid vb.

4. Metinde geçen Arapça tamlamalar Arapça i'rab kurallarına göre yazılmaya çalışılmıştır: fî hâleti hâzihî, 'alâ vechi't-telfik vb.

5. Bazı özel isim ya da yer isimlerinin yanında yer alan '(?)' işareti, o kelimenin tam veya doğru olarak okunamadığı anlamına gelmektedir. Bu tür kelimeler için asıl metne müracaat edilmesi, okuyucunun yararına olacaktır.

6. Metinde geçen yer isimleri, asıl metinde geçtiği gibi yazılmıştır: Marsiya, Dalladolid vb. Bu kelimeler, Marsilya,

[19] BOA, Maarif Nezâreti, Mektub-i Kalemî, 659/ 13.

Valladollid gibi günümüz şekline dönüştürülmemiştir. Ancak bazı yer isimlerinin yanlarına parantez içinde günümüzdeki kullanım şekli de belirtilmiştir: Kastila (Castilla), Toluşa (Toulousse) vb. Yabancı şahıs isimlerinin bazıları metinde yer aldığı şekliyle değil de, günümüzdeki kullanım şekliyle yazılmıştır: Isabella (metinde: İsabel), Ferdinand (metinde: Ferdinan) vb.

7. Çeviri yazının arkasında yer alan lügat kısmında, metinde geçen bazı kelimelerin günümüz Türkçesi'ndeki karşılıkları verilmiştir. Dizinde yer alan kelimelerin ise çeviri yazı ile ilgisi bulunmamaktadır.

Engizisyon Fikrinin Oluşum Süreci

Ortaçağ şeklinde tavsif edilen sürecin hangi dönemleri, yılları kapsadığı hakkında ittifak bulunmamaktadır. Yaygın görüşe göre Ortaçağ, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından (M.S. IV.- V. yüzyıl) Haçlı Seferleri'nin son bulduğu yıllara kadar (M.S. XIII. yüzyıl) geçen süredir.[1] Yaygın görüş de olsa Haçlı Seferleri'nin sonlandığı 1272 yılı ve Yeniçağ'ın başlatıldığı İstanbul'un fethi olan 1453 yılı arasında iki yüz yıla yakın bir sürenin var olması, izah etmekte zorlandığımız bir açıklığı husule getirmektedir.[2] Bu çerçevede Ortaçağ'ı M.S. IV.- V. yüzyıldan başlatıp, XV. yüzyıla kadar genişletmek daha tutarlı bir davranış olacaktır. Nitekim çağların bu şekilde ayrılmasına sebep olan tarihî vakıaların gelişimi de buna uygundur.

Ortaçağ şeklinde belirlediğimiz sürecin sınırlarını ifade ettikten sonra Avrupa'nın dinî yapısına da kısaca işaret etmek, engizisyon mantığını anlayabilme açısından gereklidir. Bu manada öncelikle Fransa ve İspanya başta olmak üzere

---

1 Geniş bilgi için bkz: Barbara H. Rosenwein, *A Short History of the Middle Ages*, Canada 2009, s. 21-61.

2 Çağların bu şekilde ayrımının yapılması esasında pek çok tarihçinin kabullenemediği bir durumdur. Ancak buna rağmen kullanımı bir şekilde sürmektedir: '*Ortaçağ, Yeniçağ vb. gibi bir takım tasnifler alışılageldiği üzere tarihçiler tarafından vaktiyle yapılmış; XIX. asırda ve bugün de hala kullanılıyorsa da, hiçbir manası olmayan sun'î zaman ölçütleridir.*' Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, İstanbul 1997, s. 113.

Haçlıların İstanbul'u işgali 1204

tüm Avrupa'da Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin birlikte yaşama keyfiyetlerini, en azından birkaç misalle ortaya koymak istiyoruz.

Ortaçağ'ın en önemli siyasî-dinî hâdiselerinden birisi şüphesiz Haçlı Seferleri'dir. Seferlerin hedefinde bulunan unsurların belirlenmesinde her ne kadar kilise çok büyük bir öneme sahipse de, manevî sebeplerin yanı sıra maddî sebeplerin de buna dâhil edilmesi bir o kadar elzem görünmektedir. Soyluların servet hırsı ya da Avrupalıların başta Selçuklular olmak üzere Türkleri yani bir bakıma Müslümanları, toprakları için tehdit olarak görmesi, söz konusu seferlerin başlamasına ve üç yüz yıla yakın bir süre aralıklarla devam etmesine zemin hazırlamıştır.

Son haçlı seferinin düzenlenmesinden sonra seferlerin bilhassa dinî alanda istenileni vermediğinin anlaşılmasını, ilk olarak belirtmek gerekir. Zira kurulacak olan ve hatta kurulmuş olan engizisyon mahkemelerinin bu etkenle doğrudan ilgisi bulunmaktadır.

Kilise ve din adamlarının halkın nazarında güven kaybına uğramasıyla sonuçlanan seferlerden sonra Hıristiyanların bir nevi dinlerini savunma refleksi geliştirdiklerini ve bunu da engizisyon temelinde gerçekleştirdiklerini söylemek, yukarıda zikrettiğimiz etkenin açık şeklidir.

Nitekim Haçlı Seferleri'nden sonra tesadüf etmeye başladığımız mezkûr güven kaybı, zaman içerisinde halkın daha o yıllarda Hıristiyanlıktan sapmaya başlamasını[3] gündeme getirmiştir. Erken denebilecek bir vakitte, 1203 tarihinde ilk engizisyon mahkemesi de Yahudi milleti hedef alınarak, buna paralel gelişen olaylar sonucunda kurulacaktır.[4]

Fakat 1229'da kurulan engizisyon mahkemesinin hedefinde doğrudan Yahudilerin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hıristiyan bir sapkın mezhep olan '**Kathar**'larla mücadele etmek için ihdas olunan bu mahkemeler Kathar liderinin 1321 yılında idam edilmesi ve Katharlara mensup kişilerin katli ile son bulmuştur:

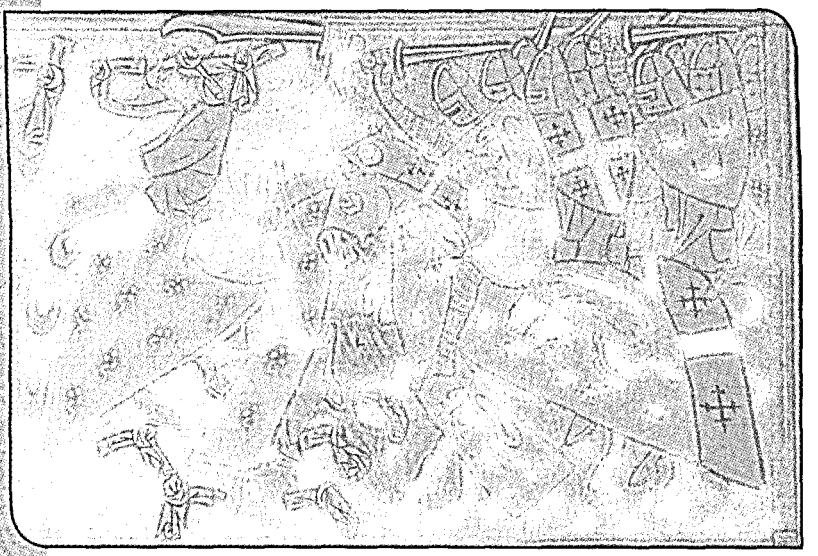
> *Sofulukları ve sâfiyetleriyle insanları etkileyen Katharlar, Languedoc bölgesinde bir çok mühtedî ve mürid ile nüfuzlu soyluların korumasını kazanmışlardır. Kiliselerin yayılmasını engellemek için yaptığı birçok girişim, 1208 yılındaki Albigensian haçlı seferi ile doruğa ulaşmıştır.*[5]

---

3 *Hıristiyanlıktan sapma* sadece Hıristiyanlık içindeki sapkın olarak nitelendirilen mezhepleri değil, başka bir dine yönelmeyi de kapsamaktadır.

4 Aslında engizisyonun temel mantığı Hıristiyan doktrinini korumaktır: E. Gelenn Hinson, *The Church Triumphant: A History of Christianity up to 1300*, USA 1995, s. 456. Fakat bu korumanın evveliyâtında Yahudilik korkusu bulunmaktadır: Maurice Pinay, *The Plot Against the Church*, LA, USA 1967, s. 576; Abdurrahman Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, Ankara 1979, s. 40. Ayrıca bkz: Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1976, I, 139.

5 Joel Levy, *Kayıp Tarihler*, Çvr: Perran Fügen Özülkü, İstanbul 2008, s. 152, 153.

Haçlılarla Müslümanların mücadelesi

1233 yılında, Roma'da, Papa Gregory IX tarafından organize edilen engizisyon da yine Hıristiyanları hedef alan bir hüviyettedir. Tüm süreçlerde alışılageldiği üzere papanın görüşü, teologlar ve hukukçular tarafından savunulmak durumundadır. Fransa'nın seçkin teolog'u Dominican Jean Quidort, papanın ancak ruhanî konularda yetkisi olabileceği, dünyevî sorunlarda ise konu dolaylı olarak ahlakî ve dinî temele dayanıyorsa müdahale hakkı olabileceğini ileri sürerek, teolojiye, laik düşünenlerin her zaman tutunabilecekleri çok bir katkı sunmuştur. Dominicanlar bu çerçevede, XII ve XIII. yüzyılda Hıristiyanlığın yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Müslümanlara da ulaşmayı hedefleyen bu zümre, birkaç bölgede hizmet veren okullarında Arapça dilini dahi öğretmeyi prensip edinmiş, tüm bu çabalara rağmen Dominican keşişler bunda başarılı olamamışlardır.[6]

Engizisyonun oluşum sürecinde bu vakıalara yer vermemizin esas sebebi, mahkemelerin sadece '**diğer din**' olgusuyla

[6] E. Gelenn Hinson, *a.g.e.*, s. 456.

hareket etmediklerini göstermek içindir. XIII. yüzyılın başlarından itibaren varlığını kesin olarak bildiğimiz mahkemelerin tesisatında, Yahudilik ya da Müslümanlık gibi Hıristiyanlık harici bir dinin olmaması, bizim bu iddiamız paralelindedir. Ortodoks ya da Katolik olmayan Hıristiyan düşüncesini de suçlayıcı bir unsur olarak kabul eden engizisyonların kimi zaman politik rejimlerle de kavgaya tutuştuğunu ve 'modern' olan her etmene karşı savunma geliştirdiğini açıklıkla beyan etmek gerekmektedir.[7]

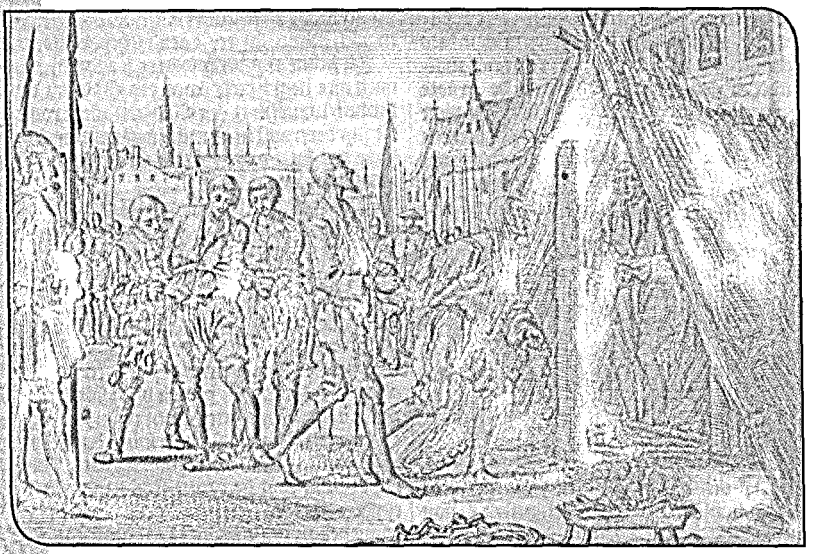
İspanyol Engizisyonu

İlk dönem engizisyon mahkemelerinin kuruluşlarındaki temel sebebin Ortodoks Hıristiyan öğretisinin karşısında yer alan 'sapkın' akımlar olduğunu evvelâ beyan etmek gerekir. Mahkemelerin ikinci kuruluş safhasında ise İspanya'da kurulan mahkemeler bulunmaktadır. Bu bağlamda mahkemelerin kurulmasında öncelikle etkin olan unsur da Yahudilik ve buna bağlı olarak İspanya'da yaygınlaşmaya başlayan din değiştirmelerdir.[8]

En geç 1481 yılında kurulduğu ve bu tarihten önce de var olduğu bilinen İspanyol engizisyonunda kaç kişinin ne şekilde cezalandırıldığına dair kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak bu tarihten sonra binlerce kişinin yakılarak cezalandırıldığı ifade edilmektedir:

> Marianna'nın İspanya Tarihi isimli eserinde, 1481 yılında Sevilla'daki engizisyon mahkemesinde iki bine yakın insanın yakılarak cezalandırıldığı, bin yedi yüz kişinin de affedildiği aktarılmaktadır.[9]

7 Edward Peters, *Inqusition*, California 1989, s. 1, 2.
8 Michael C. Thomsett, *The Inqusition: A History*, USA 2010, s. 117, 118.
9 Juan Antonio Llorente, *The History of the Inquisition of Spain*, London 1827, s. 575.

Engizisyon tutukluları

Llorente'nin İspanyol engizisyonunun tarihi sürecini anlattığı kitabında 1481 yılından itibaren engizisyonda yargılanan ve cezalandıranların sayılarını açıkça yer alması dikkat çekicidir:

1481, Sevilla, yargılananlar arasında, yakılan kişi: 2000, gıyâben idama mahkûm edilenlerin tasvirleri: 2000, kilise tarafından cezalandırılanlar: 17000, toplam: 21.000.

Ancak bu rakamlara Aragon'daki yargılamalar dahil değildir. Aragon'da da son derece aktif bir mahkeme bulunmaktadır.

1482, Sevilla, yakılan kişi: 88, gıyaben idama mahkûm edilenlerin tasvirleri: 44, kilise tarafından cezalandırılanlar: 625, toplam: 757.

Aragon, Catalonia, Valencia ve Majorca mahkemeleri, eski engizisyon mahkemelerine tâbîdir.

1483 yılında Cordova, Jean ve Toledo'da da engizisyon mahkemeleri kurulmuştur. Sevilla'da ilk mahkemede olduğu gibi, bu yerlerde de çok sayıda insan yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Cordova'da toplam 2100, diğer yerlerle birlikte toplam 7057 insan mahkemelerde cezalandırılmışlardır.

Eserin devamında yıllara göre hangi mahkemede kaç kişinin ne şekilde cezalandırıldığı ya da yargılandığı verilmektedir. Hayli uzun olan listeden anlaşıldığına göre, sadece kayıt altında olanlar bile olsa, XV. yüzyıl, Avrupa için engizisyon mahkemeleri, modern çağın verileriyle açıklanamaz hususlarla doludur. [10]

Öte yandan, 1469'da Castilla Kraliçesi Isabella ile Aragon kralı Ferdinand'ın evlenmesi, İspanya'da kurulan engizisyon mahkemelerinin hareket tarzına işaret eder niteliktedir. Bu evlilikle birlikte İspanya, altın çağını yaşamaya başlamış, başta Müslüman nüfus olmak üzere Yahudiler de bölgede istenmeyen nüfus olarak algılanmıştır. Tabiri caizse bu evlilik, hem İspanya Yahudileri hem de Müslümanları için bir son olmuştur.[11] Nitekim bu süreçte 700.000 ile 1.500.000 arasında insanın, engizisyon mahkemelerinde katlettirildiği ifade edilmektedir.[12]

İspanya'da meydana gelen mezkûr trajik hâdisenin akabinde, 1492'de Yahudiler İspanya'dan göç etmek zorunda bırakılmışlardır.[13] Engizisyon mahkemelerinden bir şekilde kurtulan Yahudilerin, kendi dindaşlarının rahatça yaşadığı ve ticarî ilişkilerinin bulunduğu Osmanlı Devleti'ne sığınmaları da[14] dönemin sosyal hareketliliğini vurgulama açısından fevkalâde önem taşımaktadır. 1391'den itibaren başladığı aktarılan bu göçlerin 1492'de sayıca hayli fazla olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki padişahı olan II. Bâyezıd tarafından hoşgörü ile karşılandığını da burada ifade etmemiz gerekiyor. Zorla dinleri değiştirilen ya da buna zorlanan Yahudiler için

[10] Juan Antonio Llorente, *a.g.e.*, s. 577, 578, 579 vd.

[11] Alan W. Ertl, *Toward an Understanding of Europe*, Florida 2008, s. 286.

[12] George Herbert West, *The Causes of the Decline of Spain*, London 1867, s. 29.

[13] Lu Ann Homza (Editor), *The Spanish Inqusiton*, USA 2006, s. 35, 36.

[14] Brian Pullan, *The Jews of Europe and The Inqusition of Venice*,USA 1997, s. 150.

Kraliçe Isabella ve Kristof Kolomb

II. Bâyezıd'ın bu tutumunun, Yahudi ırkı için ne derece önem arz ettiği de her halde takdir edilmelidir.[15]

Zira aynı yıllarda Osmanlı Devleti'nden başka yerlere, örneğin Kuzey Afrika'ya göç eden Yahudiler bu bölgelerde yağma, soygun gibi olaylarla karşılaşmışlar ancak Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudiler için en azından bu tür olaylar kesinlikle söz konusu olmamıştır. Bu vakıa bile Osmanlı'nın siyasî ve dinî anlayışını tasvirde önemli bir yer tutmaktadır.[16]

Yahudilerin 1496'da Portekiz'den yine aynı mantıkla sürülmelerine[17] de kısaca değinmekte fayda vardır. Bu sürgünde asıl hedefin, İber Yarımadası'nın Yahudi ve Müslüman nüfusundan soyutlanması ve yarımadanın tek bir hükümdarlık altında bütünleşmesi olduğu aktarılmaktadır.[18]

---

15 Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, İstanbul 1999, s. 23.

16 Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, İstanbul 2000, s. 52.

17 Ahmet Hikmet Eroğlu, *a.g.e.*, s. 231.

18 Naim Güleryüz, *Türk Yahudileri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 64.

Anılan hedef doğrultusunda yaklaşık 150.000 Yahudi (Sefarad) kademe kademe Kuzey Afrika (Morocco) ve Akdeniz kıyısındaki ülkelere sürgün edilmişlerdir. XVII ve XVIII. yüzyılda bu Sefaradların büyük kısmı, tekrar Avrupa'ya, Paris, Amsterdam, Hamburg ve London'a dönerek, buralarda yaşamaya başlamışlardır.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar İspanya'ya geri dönmeyen Yahudiler, 1869 yılında, İspanya'da sağlanan dinî özgürlükler neticesinde Kuzey Afrika ve Rusya'dan İspanya'ya geri dönmüşler ve hatta 1909'dan sonra sinagoglarında özgürce ibadetlerini yapabilmişlerdir.[19]

XV. yüzyılın sonlarından itibaren bilhassa İspanya'da gerçekleşen bu göçlerden sadece Yahudiler değil Müslümanlar da etkilenmiş, din değiştirmek yerine onlar da Osmanlı Devleti'ne göç etme yolunu seçmişlerdir.[20] Müslümanlar da tıpkı Yahudiler gibi göçlerini sadece Osmanlı Devleti'ne değil, Kuzey Afrika'ya da gerçekleştirmiştir. Tunus, Mısır, İskenderiye gibi bölgelere göç eden Müslümanlar Yahudilere göre nispeten daha rahat hareket etmişler, gittikleri yerlerde kabul görmüşlerdir.[21]

İspanyol engizisyonun tüm bu baskıları, görünürde Hıristiyan olan ancak gerçekte kendi dinlerinden dönmeyen bir grubun türemesine yol açacaktır. Engizisyon üyeleri bu gruba dâhil olanları tespit edebilmek için de çok çaba sarf etmiştir. Bu çaba sonucu pek çok insan haksız yere katledilmiş, **'moriscos'** olarak tabir edilen bu grup bir şekilde bertaraf edilmeye çalışılmışsa da bu faaliyet kısa sürede sonuç vermemiştir.[22]

---

19 Yale Strom, *The Expulsion of the Jews*, USA 1992, s. 162.
20 Yale Strom, *a.g.e.*, s. 162.
21 Dirk Hoarder, *Cultures in Contact*, USA 2002, s. 100.
22 David M. Crowe, *The Holocaust*, USA 2008, s. 31.

Roma Engizisyonu

Roma engizisyonunun mantık olarak İspanyol engizisyonundan çok da farklı bir yerde olduğunu söylemek mümkün değildir. Roma da Hıristiyan öğretiyi savunma gayretindedir. Belki Roma'daki engizisyonun temelinde daha özelde Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri söz konusudur; ancak İspanya'da olduğu gibi Roma kilisesi de kendisi gibi düşünmeyenleri tekfir etmiş, cezalandırmıştır.

Engizisyon zulmünden kaçarak Osmanlı'ya sığınan Yahudiler

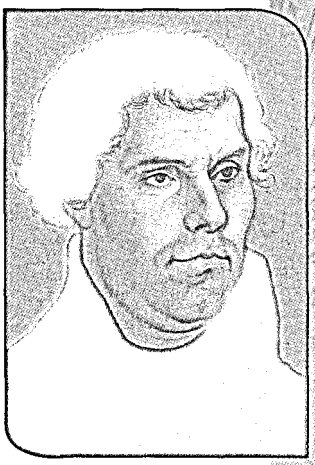
1633'te dünyanın döndüğünü söyleyen Galileo'nin zındık olarak kabul edilmesi, havayı tahlil eden Lavoisier'in havanın iki gazdan meydana gelmiş olduğunu meydana çıkarınca kilise tarafından öfkeyle karşılanması, Roma Katolik Kilisesi'nin engizisyon mantığını ortaya koymada önemli misaller olarak değerlendirilebilir.[23]

Aynı şekilde Kopernik nazariyesine istinaden kâinatta birçok dünyalar bulunduğunu ve bu dünyalarının ruhunun da Allah olduğunu ileri süren meşhur İtalyan filozofu Jordano Bruno da Roma engizisyon mahkemesinin kabul edemediği bir ilim adamıdır.[24]

---

[23] Sâmiha Ayverdi, *Râtibe*, İstanbul 2004, s. 271.

[24] İsmail Hâmi Danişmend, *Garb Medeniyetinin Menbaı Olan İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1961, s. 14.

Martin Luther

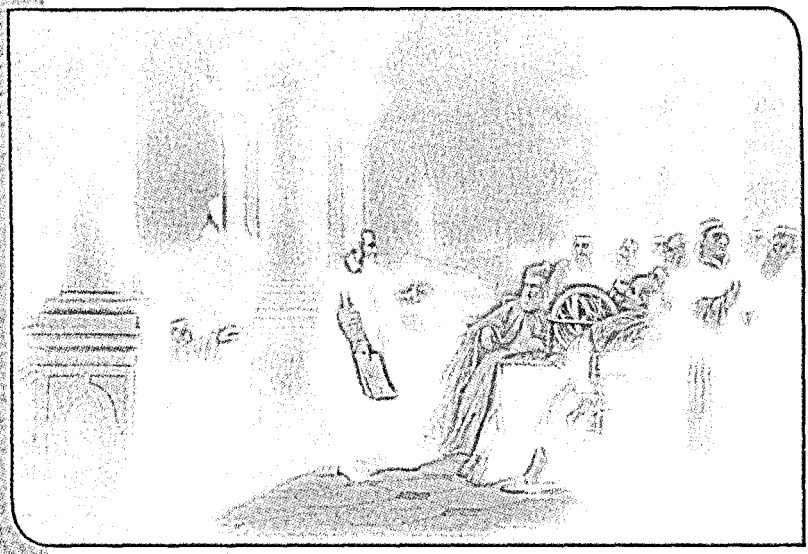
Mukaddes Roma İmparatorluğu'nun kimliğini koruma amaçlı kurulduğu aşikâr olan Roma engizisyon mahkemelerinin kuruluş tarihi 1542'dir. Bu tarih Roma Kilisesi'nin Roma'da yayımlanmış olan kitabî çalışmaların kilise öğretilerine ters düşüp düşmediğini kontrol etmeye ve nerdeyse tüm yayınları baskı altına almaya başladığı tarih olarak göze çarpmaktadır. 1542 ve sonraki İngilizce kataloglar, V. Charles'ın bildirileri, 1526 ile 1540 yılları arasında basılan kitaplar, kilise doktrinlerinin öngördüğü biçimde tekrar gözden geçirilmiş ve kilise yetkililerin denetimi altına alınmıştır. Kilisenin bu şekildeki hareket tarzı müspet sonuç vermemiş, aksine bir müddet sonra bu baskı ortamı Luther ve taraftarlarının tepkisine sebep olarak, Lutheranların vücûd bulmasına zemin hazırlamıştır.[25]

1542'de Papa III. Paul tarafından **'Congregation of the Holy Office'** adıyla kurulan mahkemenin üyeleri de kilisenin daimî kadrosunda çalışan kardinaller vesair din görevlilerinden oluşmaktadır. Yukarıda da aktardığımız üzere Galileo'nin yargılanmasıyla ma'kes bulan Roma engizisyon mahkemelerinde tutulan 3.000 sandık dolusu 100.000'e yakın dokuman, Fransız İhtilali'nden sonra, 1798'de Roma'dan Fransa'ya nakledilmiş ve mahkeme de XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını korumuştur. 1965'ten sonra ismi de değişen mahkeme günümüzde **'Congregation Fort he Doctrine of the Faith'** adıyla aktif haldedir.[26]

Roma engizisyonun tam olarak anlaşılabilmesi için Luther ve Calvenizm'e de temas etmek gerekmektedir. Zira her

[25] George Haven Putnam, *Censorship of the Church of Roma*, USA 2003, s. 116, 117.

[26] William Frank Smith, *Catholic Church Milestones*, USA 2010, s. 36.

Galileo

iki **'mezheb'**in de temelinde kilise karşıtı efkârın var olduğu ifade edilmektedir. Roma engizisyonun kuruluş amacında da bu karşıtlıklarla mücadele olduğuna göre elbette Luther ve Calvenistlerin de bu mahkemelerden etkilenmesi doğaldır.

Bu çerçevede, XVI. yüzyıl, Katolik Kilisesi'nin daha önce tecrübe etmediği bir takım hareketlenmelerle karşı karşıya kalmıştır. **'Protestan'**lık olarak isimlendirilen bu süreç kilisenin öğretilerinin 'reformasyon'unu hedeflemektedir. 1483 yılında Almanya'da doğan Martin Luther, bahsettiğimiz reformasyonun ve Protestanlığın kurucusu olarak, 1517'den itibaren Katolik Kilisesi'nin temel öğretilerinde ve dünya tarihinde önemli etkiler meydana getirmiştir. İsveç'te Protestanların liderliğini yapan Huldrych Zwingli (1484-1531) ile birlikte **'Liberal Hıristiyanlık ve İnsanın Özgürlüğü'** düzleminde çalışmalar yürütmüştür.[27]

Martin Luther, 1511 yılında, keşişlerin temsilcisi olarak, aralarındaki bir anlaşmazlığı açıklamak için Roma'ya

[27] Michael A. Mullet, *Martin Luther*, London 2004, s. 1, 2.

gönderildi. Almanya'ya dönüşünde de Erfurt manastırındakilerle arası açıldığı için oradan ayrılıp Wittenberg'e taşındı. Wittenberg Üniversitesi'nde profesör ve aynı zamanda Augustinusçu manastırların başmüfettişi, iyi ve yetenekli ruhani öğütçüsü Staupitz vardı. Staupitz, Luther'i önceden de tanıyordu. Staupitz'in buyruğu üzerine ağır düşüncelerin içinde olan Luther, 1508 yılında Erfurt'tan Wittenberg'e atandı. 1512 yılının Ekim ayında Wittenberg'teki bütün kiliselerin çanları çalarak Martin Luther'in bir tanrıbilim doktoru unvanını gösteren Kutsal Kitabı, şapka ve yüzük aldığı haber verildi. Doktorluk andını içerken Luther, Kutsal Kitaba bağlı kalacağını ve elinden geldiğince Kutsal Kitabın öğretilerini savunacağını söyledi. Bir müddet sonra Luther, felsefe profesörlüğünden tanrıbilim profesörlüğüne atandı.[28]

Luther'in Hıristiyanlığın öğretilerine olan yakınlığını da hayatının bu safhalarına bağlamak gerekir. Nitekim hem kendisinin ve hem de kendisinden sonra Protestanlığın, Katolik Kilisesi'nin karşısında **'isyanvârî'** biçimde yer almasını ancak bu çerçevede anlatmak mümkündür.

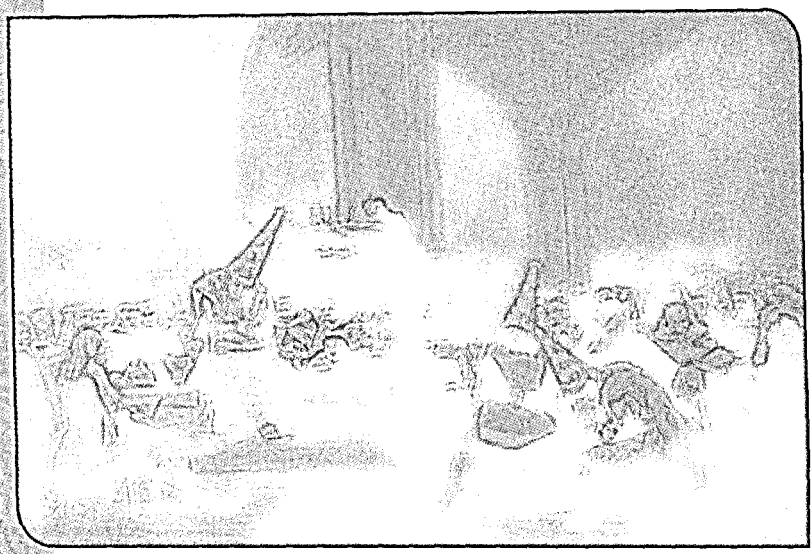
Luther'in başlattığı bu hareketin temelinde bulunan unsurları, Almanlara karşı yapmış olduğu bir konuşmada tespit etmek mümkündür:

> Ey Almanlar, bırakınız. Türkler Almanya'yı istilâ etsinler; hakkın, adaletin ne olduğunu Türkler size öğreteceklerdir.[29]

Görüldüğü üzere Luther, Katolik Kilisesi'nin karşısında yer almakla kalmamış, toplumsal bir takım kaygıları da beraberinde taşımıştır. Kilise duvarına astığı 95 maddelik bildiride de zaten bireylerin dini anlamada ve yorumlamada tek otoriteye bağlı kalmalarının yanlışlığı, kiliselerin günahları

[28] Arthur Cushman McGiffert, *Martin Luther: The Man and His Work*, USA 2003, s. 37, 38.

[29] Samiha Ayverdi, *Türkiye'nin Ermeni Meselesi*, İstanbul 2007, s. 20.

Engizisyon mahkemesi

bağışlama uygulamasının mantıksızlığı gibi konular üzerinde durmuş, mevcut dinî anlayışın kısmen de olsa çarpıklığını bu şekilde düzenleme ihtiyacı içinde olmuştur.

Luther'in bu tavrı Avrupa'nın diğer bölgelerinde de yankı bulmuştur. Nitekim Calvenizm de buna paralel gelişmiş bir harekettir.

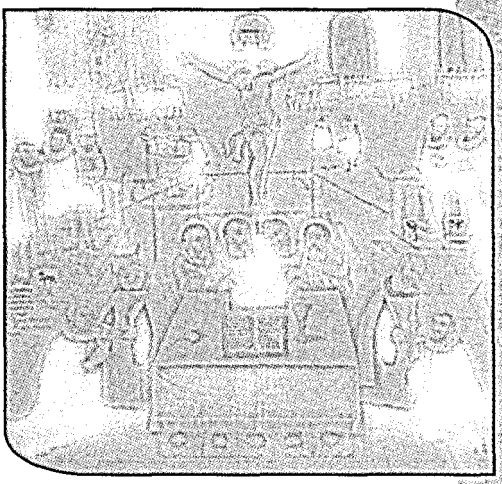
Calvenizm, reform sonrası Hıristiyanlığın en radikal biçimi olarak kabul edilmektedir. **'Kadercilik'** dogmasını kabul eden Calvenizm, 1509 yılında doğan John Calvin tarafından organize edilmiş bir mezhep hareketidir. Calvin'e göre bütün insanlar içsel olarak günahkârdır, yalnızca Tanrı'nın yardımı ile kimi insanlar kurtuluş için seçilmişti. Böylece insanlık seçilmişler ve lanetlenmişler olarak ikiye ayrılmıştı. İnanan kişi 'seçilmişler' grubunda yer almayı nasıl umabilirdi?

Calvenistlerin kendilerini seçilenlerden biri olduklarına inandırmaları, hem kendi yaşamlarını hem de kendilerini çevreleyen doğal dünyayı kontrol etmek için gösterdikleri sistematik çabada ifadesini bulmuştur. Reform, akılcı Hıristiyan

çileciliğini ve yöntemsel alışkanlıklarını manastırlardan çıkarıp onları dünyadaki etkin yaşamın hizmetine koydu.[30] Bu da petty-burjuvaziyi (küçük kapitalizmin) üretken hale gelmesine olanak tanıdı.[31]

Calvin'in öngördüğü dinî öğretilerin tarihî kökenleri bir tarafa bırakılacak olursa, bu öğretilerin temelde Protestan Kilisesi'nin öğretileri ile bire bir uyuştuğunu ve kilisenin temel öğretilerine kaynak teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Buna göre Calvin, Hıristiyanlığın başlangıcındaki özüne göre Hıristiyanlığı yeniden düzenlemeyi savunmuştur. Bu amaçla bilimsel gelişmelere paralel olarak yeni bir eğitim-öğretim uygulamaya çalışmıştır.[32]

Böylelikle XVI. yüzyılın son altmış yılında, Reformist Hıristiyan Kiliseleri'nin tartışmalı literatürüne yeni bir kavram daha eklenmiş oldu: Calvenism. Bu tabir Alman Lutheran Joachim Westphal tarafından ortaya atılmış, genelde İsveç Protestanlığını, özelde de John Calvin'i temsil etmiştir. Aynı tabir bir müddet sonra Alman Lutheran Kilisesi'nde de kullanılmaya ve özümsenmeye başlamıştır.[33]

Alman Lutheran Kilisesi

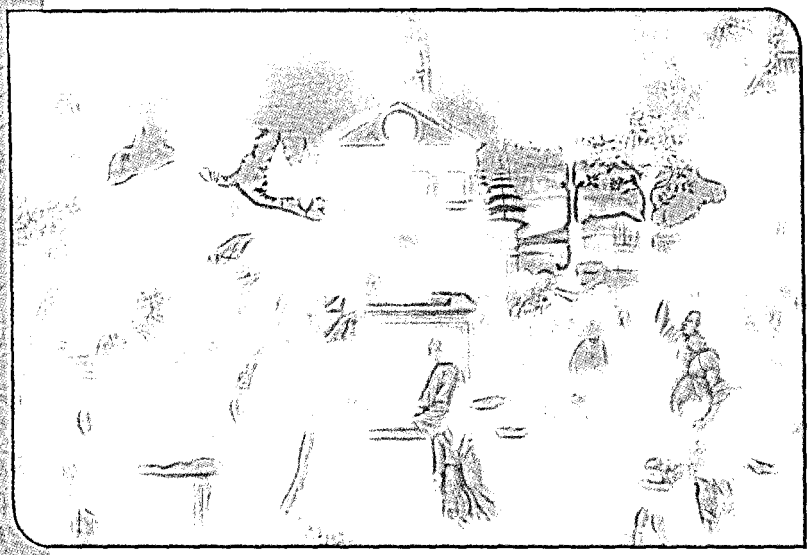
Aktardığımız bilgilerden anlaşıldığına göre gerek İspanyol ve gerekse Roma engizisyon

30 Halil İbrahim Bahar, *Sosyoloji*, Ankara 2009, s. 47.

31 Orhan Türkdoğan, *İslâm Değerler Sistemi e Max Weber*, İstanbul 2005, s. 132.

32 Karl Barth, *The Theology of John Calvin*, Trc: Geoffrey W. Bromiley, USA 1995, s. 13, 14.

33 Alister E. McGrath, *A Life of John Calvin*, USA 1990, s. 202.

John Calvin

mahkemelerinin kurulmasında rol oynayan temel faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Klasik Hıristiyan öğretilerinin her ne pahasına olursa olsun savunulması, neo-Hıristiyanlarla mücadele edilmesi,

2. Öğretilerin hiçbir şekilde tartışmaya açılmaması,

3. Hıristiyanlığı tehdit eden ya da edebilecek olan dinî ve sosyal faktörlerle mücadele edilmesi,

4. Bu paralelde ruhban sınıfının ve merkezî idarecilerin konumlarının garanti altına alınması,

5. Hıristiyanlığın evrensel bir hâle getirilmesi ve bu amaçla Yahudilerin, Müslümanların Hıristiyanlaştırılması, diğer bir tabirle Hıristiyan olmayanlara dinî asimile uygulanması.

Zikrettiğimiz bu faktörlerin tespitinin yapılabilmesi için kurulan **'ihbâr'** müessesesinin ne şekilde işlediği, işletildiği bir yana yargılamaların son derece yüzeysel olduğu ve bu faktörlerle ilgisi olmayan pek çok insanın da cezalandırıldığı araştırmalarda hayli geniş yer tutmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Adalet Sistemi ve Engizisyon

Avrupa'da kurulan engizisyon mahkemelerinin temelinde dinî kurumların ve din adamlarının olduğunu bu şekilde belirledikten sonra, aynı yıllarda Osmanlı Devleti'ndeki adalet sistemi ve diğer dinlere Osmanlı Devleti'nin yaklaşımını ana hatlarıyla beyan etmemiz, engizisyon mağdurlarının Osmanlı'ya sığınma sebeplerini anlamada yardımcı olacaktır. Bu çerçevede ilk olarak, Osmanlı yargı sistemini ve kurumlarını kısaca tanıtmak istiyoruz.

Osmanlı Devleti'nde Yargı ve Kurumları

Osmanlı, İslâm medeniyetinin unsurlarını her alanda benimsemiş ve İslâm medeniyetinin neredeyse tüm kurumlarını devletin '**akıl yapısı**' ile geliştirerek güncelleştirmiştir. Ayet ve hadîs-i şerifleri esas alan İslâm medeniyetinin hukuk sistemini de bu manada bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nde kadılık, bağımsız yargı anlayışıyla birlikte devletin kuruluşundan itibaren var olmuştur. Adaletin sağlıklı bir biçimde işlemesini sağlayan kadıların devletin kuruluşundan itibaren var olması, Osmanlı'nın hukuka ne derece riayet ettiğini gösteren en önemli delil olarak göze çarpmaktadır.[1]

[1] Cahit Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 2007, s. 97.

Ticaret yapmayan, borç alıp vermeyen, hediye kabul etmeyen, umumî ziyafetlere iştirak etmeyen ve bu şekilde verdiği hükümlerde şüpheye sebep olmaktan kaçınan kadıların, devletin yargı sistemine halkın güvenini muhakkak surette sağlamasını netice vermiştir. Ayrıca mahkemelerin alenen cereyan etmesi ve kadıların davalara bakmak üzere yaptıkları oturumlarda yanlarında mutlak surette 'bilirkişi (jüri heyeti)'lerin bulunması, Osmanlı adlî teşkilatının iftihar vesikaları olarak ifade edilmektedir.[2]

Devletin idarî mekanizması olan '**dîvân-ı hümâyûn**'da da yer alan kadılar ve yine adalet sistemini temsil eden şeyhülislâmların bağımsız olarak karar vermeleri de bu şekilde sağlanmıştır.[3]

Sadece aktardığımız bu vakıalar dahi Osmanlı'da engizisyonun oluşumunu engelleyen faktörler olarak kabul edilmelidir. Gerçi Osmanlı'nın akıl yapısını oluşturan İslâm'ın, her hâl ve şartta engizisyon gibi bir yapıyı öngörmesi düşünülemez ancak durumu dinî alandan soyutlayıp 'bilimsel ve hür düşünceyi engelleme' düzleminde ele alacak olsak dahi bürokrasinin 'dine ve devlete karşı suç unsuru oluşturmayacak' faaliyetleri engellemesi de Osmanlı'da akla getirilebilecek bir husus olmaktan uzaktır.

Daha önce de sözü geçtiği üzere, izahını bulamadığımız bir tarihî gerçekliğe tekrar atıf yapmak istiyoruz. Latin harflerine çevirisini yaptığımız Ziyâ Paşa'nın '**Engizisyon Tarihi**' isimli te'lifi, hicrî 1320 (m. 1902/ 3) tarihinde yasaklanmış ve toplatılmıştır.[4] Gerçi Ziyâ Paşa, dinî hassasiyet, zihinlerin fesadını engellemek ve halkı Hıristiyan olanlara karşı tahrik etmemek amacıyla, kitabın Müslümanlıkla ilgili olan kısmını yayımlamadığını belirtmektedir. Fakat yine de kitabının toplatılmasında

[2] Ziyâ Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1996, s. 124-129.
[3] Cahit Baltacı, *a.g.e.*, s. 84.
[4] BOA, Maarif Nezâreti, *Mektub-i Kalemî*, 659/ 13.

buna benzer bir etkenin ağırlıklı olduğunu düşünmekteyiz.

Kadıasker

Bu vakıa gibi bir takım kısıtlamaların Osmanlı Devleti'nde de söz konusu olabileceği akıldan uzak değildir ancak bir tür engizisyondan bahsetmek, en azından bu tür vakıalara dayanılarak, mümkün değildir. Zira engizisyonun oluşum sürecini izah ederken, gerek İspanya'da ve gerekse Roma'da, kiliseden farklı düşünen insanların yetkisi olmayan kişiler tarafından ve taraflı bir şekilde yargılandıklarını, cezalandırıldıklarını belirtmiştik. Bir takım mevzularda kısmî kısıtlama ile engizisyonun öngördüğü gibi bir 'tamamen yok sayma' arasında ciddi bir farkın olduğu takdir edilmelidir.

Osmanlı Devleti'nde yargılamanın esasını oluşturan İslâmî esaslar ve bu esaslara göre planlanmış kurumların 'ilmiye' sınıfına ma'tûf olması da ayrıca Osmanlı adlî sisteminin tasviri açısından önem taşımaktadır. Meselâ, kadıaskerlik (kazaskerlik), Osmanlı ilmiye teşkilatı içinde çok üst bir mevkie tekâbül etmektedir. Aynı zamanda sivil adlî işlere bakan kadıaskerler, süreç içerisinde gelişen şartlara binaen 'şeyhülislâm'lık gibi en üst bürokrat sınıfına dâhil olabilmekteydiler.[5]

Şeyhülislamlık, kadıaskerlik ve kadılıktan başka mezâlim, ihtisâb, şurta gibi pek çok adlî kurumu içeren Osmanlı adalet

[5] Ziyâ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 133.

sisteminde, tebaanın kasten ve hukuksuz olarak cezalandırılmasını, dinen olduğu gibi, bürokratik olarak da engellemektedir.

Osmanlı Devleti ve Engizisyon

Bilhassa XIV. yüzyıldan itibaren Yahudilerin İspanya'daki baskılardan kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınmalarına dair bilgileri yukarıda vermiştik. Burada hemen şunu eklemek istiyoruz; şayet Yahudiler Osmanlı'da ikâmet eden Yahudilerden Osmanlıların kendileri hakkındaki düşüncelerinde bir menfilik hissetmiş olsalardı, böyle bir göçü gerçekleştirmeleri imkân dâhilinde olmayacaktı. Çünkü engizisyonun sebep olduğu göç hâdisesi sadece Osmanlı topraklarına değil, Kuzey Afrika'ya da gerçekleşmişti. II. Bâyezıd'ın Yahudilere karşı olan müspet tutumu sayesinde çoğunluğun Osmanlı'ya göç etmesi, Yahudilerle Osmanlı Türkleri münasebetlerinin sosyo-kültürel açıdan başlamasıyla nihayetlenmiştir.

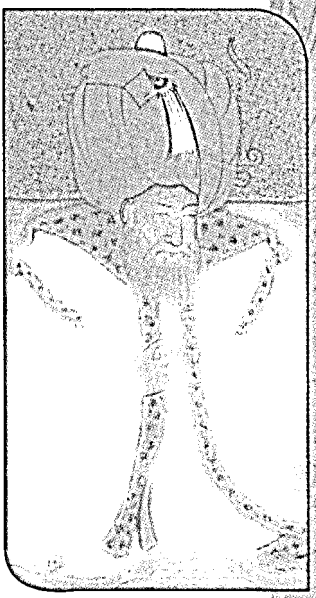
Meselâ o yıllarda İspanya'dan Osmanlı Devleti'ne göçüp gelen Yahudi hekimlerin orada gördükleri eğitim, onları tecrübe, bilgi ve beceri bakımından Osmanlı ülkesinde yetişenlerden daha üstün, farklı kılmış bulunuyordu. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı Sarayında pek çok Yahudi görev yapmış ve bunda da her hangi bir bürokratik ya da dinî sakınca görülmemiştir.[6]

Üstelik İspanya'da Yahudilerin yaşam hakkı dahi ellerinden alınırken Osmanlı'da aynı yıllarda Yahudi gençler, dinî bilgilerin verildiği ilkokul ve ortaokuldan sonra çeşitli Osmanlı yüksekokullarına da gidebiliyorlardı. Osmanlı yüksekokullarına gidilmesinin sebebi ise henüz o yıllarda Yahudiler tarafından bir yüksekokul açılmamasıydı.[7]

---

[6] Çetin Yetkin, *Yahudiler*, İstanbul 1992, s. 71, 72. Konuyla ilgili olarak daha geniş bilgi için ayrıca bkz: Abraham Galanté, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1995.

[7] Hatice Doğan, *Hahambaşılık Müessesesi*, İstanbul 2003, s. 69.

II. Bâyezıd

Osmanlı Devleti'nde Yahudiler, eğitim görmeleri konusunda serbest oldukları gibi kendi dillerini de rahatça konuşabilmektedir.[8] Fakat Yahudilerin Osmanlı hâkimiyetine giriş şekillerinin, onların Osmanlı'daki statülerini belirlediği noktasında da bir takım dikkat çekici görüşler bulunmaktadır. Bizans Yahudileri ile İspanya'dan göç yoluyla gelen Yahudiler arasında, meselâ devşirme konusunda farklı uygulamaların olduğu ifade edilmektedir. İspanya'dan gelen Yahudiler bu ve benzeri uygulamalardan muaf tutulmuşlardır. Osmanlı yönetimine gönüllü olarak giren Yahudiler ile fetih yoluyla, kendi rızaları olmadan Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Yahudiler gibi bir ayrıma gidilmesi[9] akla yakındır ancak bu tür uygulamaların sadece Yahudilere has olduğunu düşünmemekteyiz.

Devşirme konusu başka bir çalışmanın alanı olduğundan bu hususu bir tarafa bırakıp, Osmanlı Devleti'nin Yahudiler düzleminde gayr-ı Müslim siyasetine de kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nde tebaa, sadece gayr-ı Müslim olduğu için farklı bir muameleye tâbî tutulmamış, gayr-ı Müslim olduğu için hak kaybına uğramamıştır. Şahsî bir takım ihtiraslardan dolayı öngörülemeyen haksızlıklara uğrayan gayr-ı Müslimler de devlet aracılığıyla uğradıkları haksızlıkları beyan ettiklerinde, mağduriyetleri hızla giderilmiştir. Meselâ, Cisri Mustafa Paşa ve Çirmen kazasında her hafta kurulan semt pazarının cumartesi gününe denk gelmesi

[8] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul 2008, s. 85.
[9] Y. Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu*, İstanbul 2004, s. 17, 18.

ve o günün de Yahudilerin kutsal günü olması sebebiyle Yahudilerin mağduriyetine sebebiyet verdiği anlaşılmış, cumartesi günü kurulan semt pazarı Yahudilerin isteğiyle bir başka güne kaydırılmıştır.[10]

Kepecioğlu Hacı Mustafa isminde bir kethüdanın, kethüdalığı zamanında fırıncılardan haksız yere para aldığı tespit edilmiş ve kethüdanın bu paralarla bir değirmen kurarak fırın açtığı adlî makamlara bildirilmiştir. Durumdan şikâyetçi olan Ermeni fırıncılarının şikâyetleri üzerine adı geçen *Müslüman* kethüdanın sahibi bulunduğu iş yerleri kapatılmış ve kendisi de taşraya sürülmüştür.[11]

Bu tür misalleri çoğaltmak mümkündür. Arşiv vesikalarından alıntıladığımız bu şikâyetler gibi pek çok husus karşısında Osmanlı'nın tebaa ayırt etmeden vatandaşlarına âdil yaklaşımı, devletin temelde gayr-ı Müslim siyasetini ne şekilde organize ettiğini göstermektedir.

Neticede Osmanlı Devleti, gayr-ı Müslim siyasetini belirlerken, Müslüman tebaa gayr-ı Müslim tebaa arasında mutlak manada bir denge sağlamış, vatandaşlarına her hâl ve şartta aynı mesafede durmayı ilke olarak benimsemiştir.

10 BOA, Meclis-i Vâlâ Riyâseti, 1013/49.
11 BOA, Cevdet, Belediye, 21/1017.

Bibliyografya

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Defterler, 12/111

BOA, Maarif Nezâreti, Mektub-i Kalemî, 659/ 13

BOA, Cevdet, Belediye, 21/ 1017

BOA, Dâhiliye Defterler, 12 / 111

BOA, Meclis-i Vâlâ Riyâseti, 1013/ 49

AÇIKGÖZ, Ömer, *Osmanlı Modernleşmesi*, İstanbul 2008.

AYVERDİ, Sâmiha, *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*, İstanbul 2005.

_____ *Râtibe*, İstanbul 2004.

_____ *Türkiye'nin Ermeni Meselesi*, İstanbul 2007.

BAHAR, Halil İbrahim, *Sosyoloji*, Ankara 2009.

BALTACI, Cahit, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 2007.

BANARLI, Nihad Sami, *Kültür Köprüsü*, İstanbul 2007.

BARTH, Karl, *The Theology of John Calvin*, Trc: Geoffrey W. Bromiley, USA 1995.

BESALEL, Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, İstanbul 1999.

CROWE, David M., *The Holocaust*, USA 2008.

DANİŞMEND, İsmail Hâmi, *Garb Medeniyetinin Menbaı Olan İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1961.

DOĞAN, Hatice, *Hahambaşılık Müessesesi*, İstanbul 2003.

DOĞAN, İsmail, *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul 1991.

EBU'Z-ZİYÂ TEVFÎK, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Hzl: Ziyâd Ebu'z-Ziyâ, İstanbul 1973.

ERDEM, Y. Hakan, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu*, İstanbul 2004.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, İstanbul 2000.

ERTL, Alan W., *Toward an Understanding of Europe*, Florida 2008.

GALANTE, Abraham, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1995

GÜLERYÜZ, Naim, *Türk Yahudileri Tarihi*, İstanbul 1993

HINSON, E. Gelenn, *The Church Triumphant: A History of Christianity up to 1300*, USA 1995.

HOARDER, Dirk, *Cultures in Contact*, USA 2002.

HOMZA, Lu Ann, *The Spanish Inqusiton*, USA 2006.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Modernleşmesi*, Ankara 2002.

KAZICI, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1996.

_____, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul 2009.

KURGAN, Şükrü, *Ziya Paşa*, İstanbul 1963.

KÜÇÜK,Abdurrahman,*DönmelerveDönmelikTarihi*,Ankara 1979

KÜÇÜK, Cevdet, II. Abdulhamid Dönemi Paneli, 'II. Abdulhamid'in Dış Politikası', İstanbul 2000.

LEVY, Joel, *Kayıp Tarihler*, Çvr: Perran Fügen Özülkü, İstanbul 2008.

LEWIS, Bernard, *Ortadoğu*, Çev: Selen Y. Kölay, Ankara 2005.

LLORENTE, Juan Antonio, *The History of the Inquisition of Spain*, London 1827.

McGIFFERT, Arthur Cushman, *Martin Luther: The Man and His Work*, USA 2003.

McGRATH, Alister E., *A Life of John Calvin*, USA 1990.

MEHMED, Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Hzl: Seyit Ali Kahraman- Nuri Akbayar, İstanbul 1996.

MULLET, Michael A., *Martin Luther*, London 2004.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul 2008.

ÖZER, İlbeyi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, İstanbul 2006.

ÖZKIRIMLI, Atilla, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, Eskişehir 1993.

ÖZTUNA, Yılmaz, *II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti*, İstanbul 2008.

PETERS, Edward, *Inqusition*, California 1989.

PINAY, Maurice, *The Plot Againts the Church*, LA, USA 1967.

PULLAN, Brian, *The Jews of Europe and The Inqusition of Venice*, USA 1997.

PUTNAM, George Haven, *Censorship of the Church of Roma*, USA 2003.

ROSENWEIN, Barbara H., *A Short History of the Middle Ages*, Canada 2009.

SMITH, William Frank, *Catholic Church Milestones*, USA 2010.

STROM, Yale, *The Expulsion of the Jews*, USA 1992.

TANYU, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1976.

THOMSETT, Michael C., *The Inqusition: A History*, USA 2010.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *İslâm Değerler Sistemi ve Max Weber*, İstanbul 2005.

UÇAR, Şahin, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, İstanbul 1997.

WEST, George Herbert, *The Causes of the Decline of Spain*, London 1867.

YETKİN, Çetin, *Yahudiler*, İstanbul 1992.

Dizin

A

Adana 14, 15
Almanlar 31
Amsterdam 27
Aragon 24, 25
Arapça 16, 22
Augustinusçu Manastırları 31
Avrupa 12, 19, 25, 27, 32, 35

B

Bâkî 14

C-Ç

Calvenizm 29, 32
Castilla 17, 25
Catalonia 24
Cevdet Paşa 12
Charles V 29
Cisri Mustafa Paşa 39
Congregation Fort he Doctrine of the Faith 29
Congregation of the Holy Office 29
Cordova 24
Çirmen 39

D

Dîvân Edebiyatı 13
dîvân-ı hümâyûn 36
Dominican Jean Quidort 22
Dominicanlar 22

E

Erfurt 31

F

Ferdinand 17, 25
Fransa 13, 19, 22, 29
Fransız İhtilali 29

G

Galileo 28, 29

H

Haçlı Seferleri 19

Hamburg 27
Huldrych Zwingli 30

I-İ

II. Abdulhamid 12, 13
II. Bâyezıd 25, 38
Isabella 17, 25
Itrî 14
İber Yarımadası 26
ihtisâb 37
İskenderiye 27
İspanya 19, 23, 25, 27, 28, 37, 38, 39
İstanbul 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 26, 28, 31, 33, 35, 36, 38, 39
İsveç 30, 33

J

Jean Baptiste Poquelin Moliere 15
J. J. Rousseau 15
Joachim Westphal 33
John Calvin 32, 33
Jordano Bruno 28
Jön Türkler 12, 13

K

kadıasker 37
Kânûn-i Esâsî 11
Kathar 21
Kepecioğlu Hacı Mustafa 40
Kopernik 28
Kuzey Afrika 26, 27, 38

L

Lavoisier 28
London 23, 25, 27, 30
Louis Viardot 15
Lutheran 33
Lutheran Kilisesi 33

M

Majorca 24
Martin Luther 30, 31
Mehmed Rüştü Paşa 12
mezâlim 37
Mısır 27
Mithat Paşa 11, 12
moriscos 27
Morocco 27

N

Namık Kemal 11, 13
Necâtî 14
Nedim 14
Nef'î 14

O

Ortaçağ 19, 20

P

Papa Gregory IX 22
Paris 27

R

Roma 19, 22, 28, 29, 30, 33, 37
Roma Katolik Kilisesi 28
Rusya 27

S-Ş

Sefarad 27
Selçuklular 20
Sevilla 23, 24
Staupitz 31
Süleyman Paşa 12
şeyhulislam 37
Şinâsi 13
şurta 37

T

Tanzîmat Edebiyatı 13
Toledo 24
Tunus 27

V

Valencia 24
Vâsıf 14

W

Wittenberg Üniversitesi 31

Y

Yahudi 21, 26, 27, 38
Yahudiler 10, 21, 25, 26, 27, 38, 39
Yeni Osmanlılar 11, 12, 13

Engizisyon Tarihi

Çeviri Yazı

الحكومة اليمنية

تاريخ

ضياء باشا

فلسطين

١٣٩٩

Ashâb-ı Mutâle'aya

[2] Ziyâ Paşa merhûmun bundan yirmi iki sene mukaddem mevsûku'r-rivâye iki Fransız müverrihin âsârından 'alâ vechi't-telfîk terceme ve tenmîk etmiş olduğu *Engizisyon Tarihi* yine müşâru'n-ileyhin âsâr-ı hâme-i hamiyetinden olan *Endülüs Tarihi* kabîlinden bir eser-i mühim ve mu'teber iken nasılsa zamân-ı hayâtında neşr edilememiş ve vaktinden sonra ise mîrâs-hârlarının sevdâ-yı nükûd ile hayra-dâr olan uyûn-u hırs ve tamı' böyle bir eser-i nâfi'i ve ceddîyi Atina'daki muhallefâtı meyânında ve fakat bir çâr-ı yek mecidiye mukâbilinde elden çıkarmayı revâ görmüş idi!

Müşâru'n-ileyh gibi mahsûl-u fikr ve kalemiyle bu mülke el-hakk nice hidemât-ı mebrûresi sebk etmiş olan bir zâtın iş bu eser-i nâfi'inden dahî hazâin-i irfân milleti mahrûm etmemek maksad-ı mahsûsuyla kitâb-ı mezkûr, terekede satılan behânın 400 mislini fedâ ile mahâllinden getirtilerek, bu kerre matbaa-i âcizânemde tab' edilmiştir.

Ebu'z-Ziyâ Tevfîk

Engisizyon Tarihi

[3] Engizisyon bir lafzdır ki delâlet ettiği mâna hiçbir millette vukûa gelmemiş olduğundan, bir lîsânda mürâdifi bulunmaz ve her ne zaman bu kelime telaffuz olunsa mazmûnînin dehşetinden tüyler ürpermemek ve kalbe hâlecân gelmemek mümkün olmaz.

Engizisyon, me'mûrîn-i dînîyyeden mürekkeb bir meclistir ki me'mûriyeti ahâlinin mezhebce i'tikâdlarını teftiştir. İş bu engizisyonun ibtidâ-yı zuhûru İspanya'da değilse de te'sirâtı her yerden ziyâde orada olduğundan, lafz-ı mezkûr yâd olundukta derhâl İspanya'da vukûa gelen hevl-engizi tahattur [4] olunup, husûsuyla Benî Ahmer Devleti'nin inkırâzından sonra Hıristiyan hükümetlerine raiyyet olarak, kalmış bulunan ahâli-i İslâmiyye'nin ne tahammül-i cevr-i âzâr ve ne de tebdîl-i mezheb ve etvâr ile yine bu mahkeme-i gadr-şiârın elinden halâs olamayıp, nice binlercesi enva'-ı ukûbet ile ehlâk edildikten sonra, bi'l-âhire bütün bütün mehcûr-i vatan olmaları onun himmetiyle vukûa gelmiştir.

Meclis-i mezkûrun sûret-i vaz' ve îcâdına ve din namına icrâ ettiği kabâih ve seyyiâtına dair pek çok kitaplar yazılmış ise de cümlesinin muhtasar ve mu'temedi Chéruel ile Lavéllee'nin İspanya ve engizisyon eserleri olduğundan, telhîs ve telfîk tarikıyle lisânımıza nakli münâsib görüldü.

fî sene 1277, Abdulhamid Ziyâ

[5] Mîlâdın XII. asrında nasârada umûr-i diniyye bir mertebede bozulmuş idi ki sâye-i cehl ve tama'da zinâ ve şekâvet ve kiliselerin tezyînâtını çalıp satmak küll-i yevm irtikâbı musarrah olan cinâyet-i ruhbâniyyenin en hafîfleri idi.

Meşâhîr-i rehâbînden Abiller'in şâkirdi Arnold iş bu fesâdâtın men'i için her yerde îfâ-yı vaaz ve nesâyihe âgâz ve husûsât-ı diniyyeye bir nizâm vaz' olunması lüzûmunu iddiâ eylemekle pek çok halk kendisine taraftâr oldular. Ancak bu vechle cereyân eden yolsuzluktan müstefîd olan rehâbîn ötede beride bunları iz'âc ve tazyîkten hâli olmamalarıyla Arnold takımı dahî her biri bir tarafa yayılarak, pişvâlarının efkârını neşr ve ilâna başladılar.

Rivâyet olunduğuna göre bu âdemlerin esâs mu'tekidâtı eğer ki Roma Kilisesi'nin vaz' ve ittihâz eylediği akâide tamâmıyla muvâfık değil ise de ifâdât-ı muknia' ve izhâr-ı mücâmele ve taltîf ile tarîk-i müstakîme celb olunmaları mümkün idi. Ve hatta Roma'da mesned-nişîn hükûmet-i rûhâniye olan St. Bernard dahî bu re'yde bulundu ise de ol esnâda kendisi vefât etmekle Roma hükûmeti re'y-i mezkûru bırakıp ve eşhâs-ı merkûma hakkında muâmele-i cebr u zûr icrâsını çâre-i eshel ve esra' görüp, bin yüz yetmiş [6] (1170) senesi hılâlinde

Latran (Lateran)* meclis-i şer'îsi eğer ki sefk-i demâya mûceb olan her nevi' usûl-i işkence mezheb-i Îsevî'de mücâz değil ise de havf-ı işkence ekseriya halâs-ı imân için devâ-yı müesser olduğu (!) hasebiyle mülâhide-i merkûmenin te'dîbi zımnında düvel-i nasâra tarafından vukû bulacak i'ânâtı Roma Kilisesi'nin red etmeyeceğini ilân eyledi.

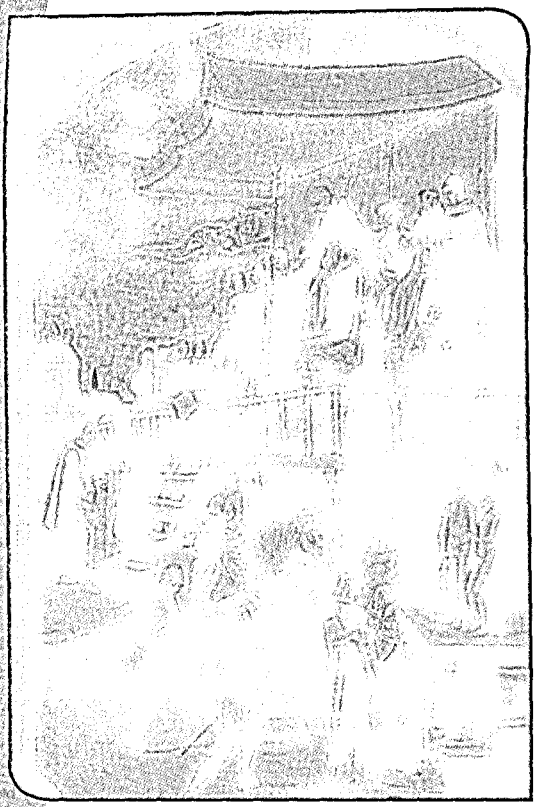
1184 senesinde münakid olan Verona meclis-i rûhânîsi daha ileri gidip, episkoposlar tarafından ilhâdîna hükm olunan her şahsın cânib-i hükûmete teslîm olunmasına karar vermiş, bu episkoposlara dahî senede bir kere olsun taht-ı nezâretlerinde bulunan şehre azîmetle ahâlisinin akîdelerinde bozukluk olup olmadığını teftîş etmeyi ve mümkün oldukça imânında iştibâh ettiği şahsı episkoposlara bildirmek için ahâliden bazılarına yemin vermeye mecbûr etmeyi tenbîhe eylemiş idi.

[7] 1197 tarihinde Aragon kralı bulunan İkinci Don Pedro bir fermân neşr ederek, ta'yîn eylediği Pazar gününe kadar kalemrev hükûmetinde ne kadar mülhîd bulunur ise cümlesinin terk-i vatân eylemeleri ve müddet-i mezkûrenin inkizâsından sonra eğer kalmışları bulunur ise malları zabt olunarak, sülüsü haber veren şahsa i'tâ olunacağı derc olunmuş idi. Lâkin bu teşebbüsâtın fâidesi görülmedikten başka bir taraftan akâid-i cedîde taraftarânenî teksîre ve diğer taraftan kilise avâidînin tenâkusuna bâdî olunduğundan, papa mesnedinde bulunan üçüncü Înosan (?) halkın efkârını ıslâh için Arnold Amuri ve Petro ve Raul namında üç nefer kassîsi (Fransa'nın cenûb tarafında kâin) Landok eyâletine irsâl eyledi. Bunların îfâ eyledikleri vaaz ve nasîhat kifâyet etmeyip, yine Katolik Kilisesi'nin

* Latran (Lateran), Roma'da bir saraydır ki bânisi miladdan 322 sene mukaddem Roma'da konsoloslukmesnedînegeçenlerinbirincisi olan Laterannus'a nisbetle yâd olunur. Hıristiyanlık'tan sonra papalar tarafından tesis olunan emâkin-i hamse-i rûhâniyyeden biri dahi mezkûr saray ad olunmuştur ki orada umûr-ı muazzama-i rûhâniyye üzerine akd-i meclis meşveret olunur idi. [li't-tâbi']

münâfı'na mazarr olacak efkâr ilerlemekte bulunduğundan, bir güne semere-i matlûbesi görülmediği cihetle sâlifu'l-ism Arnold Amuri iş bu emr-i müşkîlde kendisine muâvenet etmek üzere on iki râhib dahî celp eyledi. Ve bunlara Osma şehri episkoposu Reigo Asebs (?) ile yine şehr-i mezkûr Büyük Kilisesi'nde vâiz-i sânî bulunan ve muahharan bin iki yüz [8] otuz dört Salı hilâlinde sınıf-ı mukaddesîne ilhâk olunan Dominik dahî dâhil oldular.

An be an ilerlemekte olan fesâd-ı akâidin kâmilen izâlesi yalnız nesh ve bend-i tarîki ile husûle gelemeyeceği muahharan tahakkuk edip, halkı bu mühlikeden tahlîs için bazı ukûbât-ı cismâniye dahî ilâve olunması papa tarafından tensîb ve bu yolda vüsi' mikdarı çalışmayan ümerâ-yı millet-i mesîhîyye akisko monikasyon (?) yani lânet-i diniye cezâsıyla terhîb olundu. Buna dâir cânib-i hükûmet-i rûhâniyeden ısdâr olunan hüküm nâme Avrupa'nın her tarafında bulunan hükkâm ve vulât ve me'mûrîne mahsus âdemler vasıtasıyla irsâl olunarak bu sırada Toluşa (Toulouse) kontuna gidecek emir nâme dahî Petro namında bir râhibe teslîm ve tesyâr kılınmış idi. Râhib-i merkûm Ren Nehri'nden mürûr ederken gark olarak, îfâ-yı me'mûriyete muvâfık olamamakla iş bu vâkıa Romaca medâr-ı istifâde olup Papa Înosan (?) râhib-i merkûmun mülâhide tarafından katl olunmuş ve belki Toluşa (Toulouse) kontu bulunan Reymund'un talimatıyla öldürülmüş olduğunu iddiâ eyledi. Râhib-i merkûmun kazâen gark olması muhtemel olduğu gibi, ekser müverrihlerin yazdıkları vechle Roma [9] hükûmetinden bî-zâr olan ahâlinin sanı' olmak dahî me'mûldur. Çünkü evvel asırlarda İspanya'da mutavattın olan düvel-i İslâmiye'ye karşı Hıristiyanların mu'tekidâtını muhâfaza etmek lâzım gelip, bunun için Roma Kilisesi taassubu ifrât mertebesine kadar götürmüş ve ahâli iş bu taassubun seyyiesi olan papazların evzâ-ı tahammül-fersâlarını çeke çeke bî-zâr ve nâtuvân kalmış olmakla, Arnold'un lüzûm-i ıslâh-ı umûr-u dîniye efkârını ekser halk-ı kemâl memnûniyet ve şâdümânı ile kabul etmiş olmaları

Roma Engizisyonu

üzerine, şimdi Papa tarafından bu ümîdin ref'i ve izâlesine sa'y olunmasından, ol bâbda irsâl olunan hüküm nâmenin ahkâmından hoşnut olmayacakları ve bu cihetle hâmil hüküm nâmeye muhabbet edemeyecekleri ve belki ol sûretle ref'i-i vücûduna kadar cüret eyleyecekleri der-kârdır.

Her ne ise hâdise-i mezkûrenin intâc edeceği cihât-ı nâfia papanın meşmûl nazar-ı idrâkı olup, evvel emirde râhib-i müteveffâyı sınıf-ı şühedâyı dîne idhâl ve ba'dehû bin iki yüz sekiz sene-i mîlâdiyesi Mart'ının dokuzuncu günü resmen neşr eylediği ilân nâme-i dîniyye ile zümre-i havâss-ı evliyâya ilhâk eyledi. Ve bu icraâtın sebeb olduğu teşvîş-i izhânı gördükte müteveffâ-yı merkûmenin kâtilleri üzerine cihâd için halka vaaz etmek üzere [10] Seyto (Sito ?) nâm râhibi me'mûr eyleyip, derhâl umûm kürsîlerde Toluşa (Toulouse) ahâlisinin lânet ve nefrîn olunmaya başlandı. İş bu mevâız-ı âteş-nîsâr ile ayaklanan gürûh-u müteassıbîne yağma ile etrâf ve eknâfdan fevcen fevc gelen haydut ve serseri takımları dahî munzâm olup, bu tarîk ile Lyonn şehrinde küll-i asker cem' olmakla bunlara Simon Dumonfor namında bir serdâr nasb ile Toluşa (Toulouse)

kontunun zîr-i hükmünde bulunan memâlikin tahrîbine sevk olundu.

Böyle da'vet-i salîb ile azm-i cihâd eden başsız kıçsız başıbozuk bir askerin geçtikleri yerlerde edecekleri hasarât ve mazarrât husûle-i hayâl ve tasavvurdan bî-rûn olup, medâr-ı kıyâs olmak üzere asker-i mezkûrun sevk ve idâresine me'mûr olan serdâr Sayko'nun, fakat bir hareketinin beyânı kifâyet eder:

1209 senesi Temmuz'unun yirmi ikinci günü Toluşa (Toulouse) dâhilinde kâin Baziyer (?) şehri teshîr olunup, askere yağma ve katliâm-ı ümerâ i'tâ olunmakla, zükûr ve ünâs etfâl ve sıbyân, pîr ü bernâ bi-lâ istisnâ bi'l-cümle kantara-i şimşîrden güzerân eyledikleri esnâda neferât-ı askeriye râhib-i merkûme – Sahîh Katolik ile mülhidi ne alâmet ile temyîz edelim? – diye suâl ettiklerinde "Hemen kesiniz, hemen kesiniz! Cenâb-ı Hâk kendisine mensûb olanları bilir." cevâbını verdi.

[11] Bu sırada zikr olunan Arnold Amuri papa tarafından mülâhidenin i'tikâdını ıslâh ile ke mâ fi's-sâbık kilise itâatına idhâl etmeye çalışmaktan ibâret olan me'mûriyetini Dominik'e terk ve havâle eyledi. Bu halde Dominik, merkûm Arnold'un ıslâhına sa'y ettiği mülâhidenin i'tikadını teftîşe ve mukaddemen dû-çâr oldukları girîve-i habt ve hatânın derece-i 'umkunu tefahhusa mevr olup, fakat işin vüs'at ve cesâmeti cihetle kendisine muâvenet etmek üzere bir sınıf râhib tertîp ve keyfiyeti papaya iş'âr eyledikte tasdîk ve tahsîn olunmakla sınıf-ı mezkûre dâhil olan cemâat-ı ruhbâniyeye Dominik gürûhu manâsını müfîd olan Dominikan tesmiye olundu. Ve engizisyon işte bu vechle ibtidâ ve sanı' esâs eyledi.

1215 senesinde dördüncü Latran Meclisi teşebbüsât-ı vâkıaya bazı zamîme dahî ilâve eyledi: - Birincisi, zeyy-i râhîbinden bulunup me'mûr olan episkoposlar tarafından ilhâdına hükm olunan her râhib gayr-ı tâib evvel emirde hâiz olduğu rütbesinden hatt ve tenzîl olunduktan sonra, zâbıta-i

belediyeye teslîm olunarak, onun mârifetiyle müstehak [12] olduğu mücâzâtı görmesi- ikincisi, episkoposlar tarafından ilhâdına hükm olunan şahs-ı avâmdan ise emvâlı zabt ve müsâdere olunup, eğer râhib ise zabt olunan emvâl-ı kiliseye verilmesi- üçüncüsü, i'tikâdında şüphe olunan her şahs kilisenin ta'yîn eylediği usûl-i vechle akîdesini tasfiye etmek üzere tahvîf olunup, eğer istima' ve tenassuh etmez ise onun hakkında lânetleme kâidesi icrâ olunması ve bu kâidenin icrâsı üzerine bir sene mürûr edip de ol şahs kilisenin afvına mazhar olmak ile henüz lânet altından çıkamaz ise âdetâ mülhid mücâzatına lâyık olması- dördüncüsü, cümle ashâb-ı mâlikâneye ihbâr ve belki tefahhusât-ı me'mûrîn-i dîniyye ile icbâr olunarak, mutasarrıf oldukları arâzide ikâmet ve zirâat edenler içinde fesâd akîdesine hükm olunanlar derhâl ref' ve tard etmeleri için müekked yemin verdirilmesi- beşincisi, iş bu tenbîhin icrâsında tekâsül eden ashâb-ı mâlikâne metropolid veyâhûd metropolit vekilleri tarafından lânetleme olunup, eğer onun üzerine bir sene dahî mürûr ederek, me'mûr oldukları vazîfeyi îfâda yine tehâvün ederler ise keyfiyet papa cânibine ifâde ve iş'âr olunması ve papa dahî zikr olunan sâhib-i mâlikânenin arazisinde müteayyiş olan [13] reayânın usûl-i cârîye üzre sahiplerine sadâkât için etmiş oldukları kısımları lağv ve iptâl ettikten sonra, ol arâziyi elinden alıp, istimlâkını murâd eden sahîhu'l-i'tikâd diğer birine bi-lâ bedel zabt ettirmesi ve iş bu hükm-ü mukaddes mûcebince mâlikâne sahibi olanlar ibtidâ-yı emirde akîdesi meşkûk olan reayâyı arâzisinden tard eyleyip, mâdem Katolik i'tikâd-ı müstakimîni kemâl-i ihtimâm ile iltizâm eyleyeler ve zikr olunan hükme mugâyir bir güne hareketleri vukû' bulmaya, gasp eyledikleri emlâka keyfü mâ yeşâ tasarruf edebilmeleri. Ve eğer hükm-i mezkûru ihlâl edecek bir güne amelde bulunanlar ise ol vakit reayâ-yı mâlikâne evvelki sahiplerine ettikleri kısımlar misüllü yeni sâhiplerine ettikleri kısımlar dahî mülgâ olarak, emlâk-ı mezkûreyi diğer sahîhu'l-i'tikâd bir âdemin zabt etmesi- altıncısı, zikr olunan lânetleme

hususu yalnız i'tikâdı meşkûk olanlara hâs olmayıp, belki onlara iâne veyâhûd hânelerine kabûl edenlere dahî şâmil olacağından, bu vechle mülâhideye iâne edenler bir seneye kadar izhâr-ı peşîmânî ve tevbe ile îfâ-yı vazîfeden etmezler ise küfürlerine hükm olunarak, hukûk-u medeniyyeden mahrûm olmaları, yani bunlar umûr-u hükûmette istihdâm olunamayacakları gibi hâkim intihâbında reyleri makbûl olmaması [14] ve muhâkeme arz u davâ edemeyerek, müdde-i aleyhleri dahî bunların huzûr-u hâkime dâvetlerinde icâbete mecbûr olmamaları ve hukûk-u vasiyet ve verâsetten mahrûm olmaları ve eğer hukemâdan iseler hükümleri gayr-ı mûteber olduğu gibi onların mahkemelerinde davâ rü'yet olunmaması ve eğer davâ vekillerinden iseler müvekkûl olacakları deâvîde vekâletleri tutulmaması ve mahkeme kâtiplerinden iseler onların eliyle tescil olunan umûra nazar-ı sıhhatle bakılmaması ve gürûh-u ruhbândan iseler rütbeleri ref' ve tenzîl ve malları zabt olunması ve resmen lânetleme olunmuş olan eşhâs ile muâmele ve muvâneset edenler dahî lânetleme olup, kilisânın menâsık-ı mukaddesesinden ve hattâ emvât hakkında icrâsı mu'tâd usûl tehcirinden mahrûm olmaları ve onların emvâtı dahî kilise makberelerine defn olunamaması ve onların tarafından kiliseye vukû' bulacak hedâya ve itâyânın red olunması ve bu hükme muhâlif hareket eden papazlar eğer henüz sınıf-ı ruhbâniyeye dâhil değil iseler men' ve tenbîhe olunmaları ve eğer râhib iseler me'mûriyetlerinden çıkarılmaları.- yedincisi, bi'z-zât papa tarafından veyâhûd Katolik episkoposlarından birinden me'zûn olmadıkça hiçbir râhib tashîh-i i'tikâd üzerine vaaz ve nasîhat edemeyip, eden olduğu halde ve derhal tevbe [15] etmediği takdirde avâm misüllü lânetleme olunarak, mücâzât-ı sâireye dahî mazhâr olması- sekizincisi, her episkopos zîr-i idâresinde bulunan ve ahâlisinin içinde efkâru'l-hâdiye olduğu me'mûl olan kurâ ve kasabâtı senede bir kere bi'z-zât veyâhûd mutemedi olan ehliyetli bir râhib vâsıtasıyla yoklayıp, ahâlî-i mezkûrenin emîn

ve mu'temedlerinden üç nefer ve iktizâsına göre daha ziyâde âdem celb eyleye, bildikleri mülhidleri ve sûret-i hafîde akd-i cem'iyyet ve umûm Hıristiyanlar etvârına muhâlif halde te'îş edenleri haber vermeye cebr etmesi ve haber aldığı eşhâsı huzûruna getirtip, mâsûmiyetleri tahakkuk etmez ve yâhûd içlerinden tevbe ettikten sonra tekrar ilhâda düşen olur ise vech-i meşrûh üzere te'dîb eylemesi ve episkoposun emrine muhâlefet eden ve bildiği eşhâs-ı meşkûkeyi haber vermek üzere yemin edip de iktizâsını icrâ etmeyen olur ise ilhâdına hükm olunması, ve'l-hâsıl zîr-i idarelerinde bulunan memâliki levs-i ilhâddan tathîrde tesâmühü tebeyyün eden episkoposlar dahî mücrim add olunup, me'mûriyetlerinden azl olunmaları husûslarını emr ve ilân eyledi.

Engizisyon me'mûrları ahkâm-ı meşrûhayı icrâya âğâz ederek, gamz ve nemîme ve gadr ve intikâm gereği gibi küşâd [16] olundu ise de iş bu mevâîd-i intifâiye ve tahvîfât-ı müthişe engizisyonun murâdınca gammâz ve câsuslara medâr-ı şevk ve himmet olamadığından, her güne cemiyetlerde bulunabilecek bazı câsuslar dahî ta'yîni tensîb olunup, bâlâda resmi mürûr eden Dominik nâm râhibin marifet ve himmeti ile bin iki yüz on altı sene-i miladiyesinde bir gürûha avret tertip olundu. Ve iş bu avretlerin sınıf-ı evliyâ gibi vech-i hılâl ile taayyuş etmeleri ve yalnız gürûh-u mülâhidenin esâsen kal' ve kam' hizmetine bezl-i mechûd eylemeleri meşrût oldu. Ve biraz vakt-i mürûrunda bunun dahî derece-i kifâyede olmadığı ta'yîn etmekle yine râhib-i merkûmun vesâtatiyle bir sınıf-ı câsus dahî tanzîm olunarak, bunlara, ehâd-ı nâs beyninde ta'yîn eyledikleri halde, teftîş-i akâyid etmek üzere me'mûriyet ve asker-i Îsâ ünvânı verildi.

Bundan sonra engizisyon için me'mûrlarını hıfz ve vikâye ve hükm edecekleri cezâları icrâ etmek ve dâimâ yanında bulunmak üzere bir takım askere ihtiyaç görünüp, fakat bin iki yüz yirmi bir senesi merkûm Dominik vefât etmekle papanın

vekili bulunan Konrad nâm [17] râhib mârifetiyle bir takım atlı askeri tertîp ve mücerred mülâhide ile muhârebe etmek ve her hâlde engizisyonun yanında bulunmak üzere me'mûriyetleri tahdîd olunduktan sonra bunlara dahî asker-i Îsâ lakâbı verildi. Ve iş bu iki sınıf asker-i Îsâ engizisyonun mahremiyet ve kurbiyetlerine mazhâr olduğu cihetle kendi familyasından ma'dûd olmakla, ikisine dahî Famille de l'Engizisyon yani Engizisyon Mahremleri unvânı verilip, iş bu unvânda birleştirildi.

İşte evâil-i zuhûrunda engizisyon râhib ve vâizlerden mürekkeb olarak, sonra Fransızken tabir olunan gürûh-u rehâbîn dahî bunlara mülhâk oldular. Meclis-i mezkûrun vazîfesi zikr olunduğu üzere tertîp ve istihdâm eylediği câsuslar vâsıtasıyla zâhire çıkardığı mülâhideyi muhâkeme etmek ve ilhâdı tahkîk eylediği hâlde zâbıta-ı belediyeye teslîm ile onun mârifetiyle müstehâk olduğu mücâzâtı icrâ ettirmek idi. Lâkin iş bu meclis tevellüd eylediği mevkîde çok zaman ârâm etmeyip, çok yerlere dağılmış ve hatta Fransa'ya dahî sokulmuş ise de köklenememiştir.

İtalya kıt'asında evvel zamanlar papa hükûmeti pek nâfiz olmakla, orada dahî engizisyon cemiyeti teşkîl olunarak, Jiblîn (?) tabîr olunan gürûhtan ahz-ı intikâm için papaya bir silâh hükmünde hizmet eyledi.

[18] Ama İspanya'da engizisyon ibtidâları hakîr ve zayıf kopup, iki yüz sene kadar imtidâd bulmakla, kendisini tabiî hâline koymazdan evvel pek çok şâh ve berk-i peydâ eylemişti. Kral II. Petro'nun vefatıyla memleketçe tahaddüs eden şûriş ve ihtilâlden istifâde ile ilk defa olarak, engizisyon, Aragon ve Katalan memleketlerine sokulup, ancak güne gün efâl-i zâlimiye ile halkı terhîb ve kendilerinden tenfîr eylediklerinden, orada matlûb olan derecede tevsî' edemeyerek, azâ-yı merkûmenin ekserîsi eşedd ukûbâtla itlâf olundular. Hatta içlerinden Pedra nâm râhib bin iki yüz yetmiş yedi senesinde recm olunarak, Ferdinand ve Isabella zamanlarına kadar engizisyon meclisi

Kraliçe Isabella ve Müslüman Kral

Aragon dâiresinde hâliyle kalmış ve müverrih Lorant on üçüncü asrın ibtidâsında Kastila (Castilla)'da bir engizisyon teşekkül ve teessüs eylediğini yazar ise de sâir tarihlerin hiç birinde buna şehâdet eder bir rivâyet görülmeyip, bi'l-akis bin dört yüz seksen bir sene-i milâdiyesinde engizisyon Isabella'nın memâlikine getirilmiş olduğu sâbit olmuştur.

Isabella taassub-u câhilânesi sebebi ile engizisyonu evvelen Endülüs dâiresine ve sonra sâir taht-ı tasarrufunda bulunan [19] memâlike idhâl eylediği maznûn olup, Ferdinand gibi hırs tamâ'dan başka mezhep ve intifâ' ve temettu'dan gayri illet ve sebep tanımayan ve hatta kendisine "XII. Lui size iki defa aldanmış olduğundan, şikâyet ediyor!" denildikte "Benim onu aldatışım iki defa değildir; yalan söylemiş, on defâdan ziyâde aldattım." cevâbını vererek, böyle hılf-u vaad ve nakz-ı îmân ile müftehir olan bir şahsın engizisyona olan rızâsı zikr olunan taassuba mebnî olmayıp, belki bir fâide-i zâhire dahî aranmak iktizâ eder ve bu dahî meydandadır.

Çünkü mütetâbian vukû' bulan muhârebât ile Ferdinand'ın hazinesi nükûddan tehiy kalmış olduğu hâlde engizisyon kendisine müsâdere edeceği emvâlın sülüsünü i'tâ etmeyi ve İspanya'da her milletten ziyâde servet ve yesâr ile mütena'im olan millet-i İslâmiye ve Mûseviye'yi bi'l-cümle müsâdere eyleyeceğini müteahhid olmakla engizisyon, himmetiyle hazîne-i devlete vüs'at geleceği ve engizisyon mücâzâtına hükm eylediği mücrimin cünhasını ve hükmünü ve cezânın icrâsını dâimâ sûret-i mahfiyede tesviye eylediği cihetle umûmun ma'lûmâtı olmayacağından, bu usûl dahî Ferdinand'ın alenen te'dîb ve mücâzâtına cesâret edemediği düşmanlara zafer bulması için bir güzel âlet olacağı yani [20] gerek Aragon ve gerek Kastila (Castilla) rüesâ ve zâdegânı her vakitte hükûmet aleyhine kıyâma müste'id ve muktedir olduklarından ve papa dahî sâir yerlerde bu misüllü alenen cezasından çekindiği düşmanlarının izâlesine engizisyonu âlet ederek, nâil-i matlûb olduğundan, Ferdinand dahî bu 'usre iktifâ ile gerek zikr olunan düşmanlarının ve gerek nazar-ı inzâr hırs ve tama' olduğu Navar Kırallığı hanedanının izâlesi için bundan âlâ bir silâh olamayacağı cihetleriyle bu kadar menâfi' uğruna serbeste-i mülk ve millet ve belki istiklâl-i hükûmet için terettüb edecek mazarrâttan iğmâz-ı ayn ile evvel emirde İşbiliye şehrinde bir engizisyon teşkîl eyledi.

Bin dört yüz seksen bir senesi gün-ü sânîsinin altıncı günü altı ve yine o sene Mart'ın yirmi altıncı günü on yedi ve teşrîn-i sânînin dördüncü günü iki yüz doksan sekiz nefer mücrim şehr-i mezkûrda arz-ı âteş kahr ve tedmîr olup, el-hâsıl sene-i merkûmede yalnız Endülüs kıt'asında suhte nâr-ı gadr olan mazlûmînîn adedi iki bine bâliğ olmuş ve muhâkemeden havf ve firâr eden birçok nüfûsun eşkâl-i mürtesemeleri yakıldığı gibi, on dört bin kadarı dahî mücâzât-ı mütenevvia' ile tenkîl [21] ve müsâdere olunan emvâl ve emlâkın hazîne-i devlet ile engizisyon beyninde taksîm kılınmış olduğu muhakkaktır.

Bu güne mücrimler günden güne çoğaldığı cihetle icrâ-yı cezâları için bir mahâl tahsîsi lâzım geldiğinden, Tâbilâde (?) Meydanı'nda mermerden masnû' bir câ-yı mürtefi' binâ ve muhrika manasına olan Komodor nâmı i'tâ olunduktan sonra, dört peygamber nâmıyla muhrika-i mezkûrenin çâr köşesine azîmu'ş-şekl dört kıt'a sanem dahî rek[i]z ve inşâ eyledi. Ve zaman-ıputperestîde Derivîd (?) tâbir olunan papazlar tarafından ilâhe-i müttehîzelerine arz olunan karâbîn-i beşeriye sâzdân ma'mûl sâmanlar içine vaz' ile diri diri ihrâk olunduğu gibi, Endülüs'te dahî cünha-i ilhâd ile müttehim olanlar zikr olunan esnâm-ı erba'anın içine konulup ihrâk olunur idi:

İş bu icraât-ı dehşet-engîzin ibtidâsında engizisyon meclisi a'zâsının birincisi Thomas Torquemada nâmında bir râhib der ki Isabella'nın idrâk-ı bülûğunda ilk defa günâhını kendisi çıkarmış ve mûmâ ileyhâya 'Eğer kraliçe olmak mukadder olur ise kâfe-i mehâmm devlete te'dîb-i mülâhide husûsunu takdîm etmesi için yemin ettirmiş ve Isabella dahî kraliçe olduğu zaman ettiği kısım üzerinde sebât [22] ederek mûmâ ileyhâ engizisyon reîsi nasb eylemiş idi. Zikr olunan râhib mutaassıbın ne mertebe câhil ve ahmak olduğu mu'tekidât-ı avâmdan olan ne kadar tahayyülât var ise cümlesine inanmaklığından ma'lûm olup, hatta deniz gergedanı denilen hayvan bî-vücûdun boynuzunu her güne zehrin tesîrine mukâbil panzehr olmak üzere i'tikâd etmesiyle ve kendisinden halkın bî-zâr olduğunu dahî bilmesiyle dâimâ tanâm ettiği sofrada güyâ hayvan-ı mezkûrun boynuzu olmak üzere bir boynuz eksik etmez ve nâgehân-ı hançer ile vurulmaktan tahaffuz için yanında elli nefer süvâri ve iki yüz nefer piyâde asker-i Îsa olmadıkça bir yere gitmezdi.

Engizisyonun hareketine dair yüz sene mukaddem Aragon engizisyon reisi râhib Nikola Aymera (?) marifetiyle kaleme alınmış olan ahkâm-ı siyâsiyye bu defa kifâyet etmeyip, daha şiddetli olması lâzım gelmekle bin dört yüz seksen

sene-i mîlâdiyesi teşrîn evvelinin yirmi altıncı günü yirmi sekiz bend üzerine ve ta'limât nâmıyla bir kânûn-u cedîdi neşr ve i'lân olundu.

Engizisyonca meşkûku'l-i'tikâd olmak için bir Hıristiyan'ın ebâ ve ecdâdı arasında ya bir Yahudi veyâhûd ilhâdına hükm olunmuş bir şahs bulunmak kifâyet edip, [23] bunlara yeni Hıristiyan ıtlâk olunduğundan ve bu takım yeni Hıristiyan İspanya kıt'asında hadd ve hesâba gelmez mertebede kesret üzre bulunduğundan, meclis-i mezkûr her hangi memlekette teşekkül ve teessüs etmek murâd etti ise ahâlî hüsn-ü kabûle bedel isyana kıyâm etmiş ve hatta Aragon'da epeyce bir ihtilâl dahî zuhûra gelmiş idi. Bundan dolayı krala müteaddid arzuhâller takdîm ve kavânîn-i kadîmede müsâdere usûlünün memnû'iyyeti ile işhâd olunup, Ferdinand ile Isabella Aragon ahâlîsinin arzuhâlini henüz buyurmamış oldukları cihetle daha ümîd mehalli var iken her sınıfın içinde tarîka-i cebr ve zerr-i kavânîn-i mülkiye yerine isti'mâle müstaîd ve acûl âdemler bulunduğu gibi zikr olunan yeni Hıristiyan gürûhundan bir takımı engizisyon a'zâsından birini katl ve ihlâk ile emsâlini terhîb etmeye karar verdiler ve a'zâ-yı merkûmeden Ser Kosta Meclisi reîsi Petro Arboiz ismindeki râhibi katl etmek için birkaç kimse tedârik eylediler.

Râhib-i merkûm münselik olduğu tarîk-i gadr ve i'tîsâfın ne güne semere vereceğini müdrik olduğundan, ihtiyât üzre bulunarak, hafiyet-i esvâbının altına zerre âhenîn ve başına pulâddan bir takye iktîsâ eder idi. Her ne ise [24] kâtiller kendisinin kilisede bulundğu zamanda fırsat düşürerek, üzerine hücûm ile birisi sol koluna şiddetle bir kılıç vurdu ve diğeri dahî ensesinden hançer ile boynuna darb ederek, amîk bir cerîha açtığından, iki gün mürûrunda müteessiren vefât eyledi.

Lâkin bu hareket me'mûl olunan hüsn netîceyi vermediğinden başka bi'l-akis yeni Hıristiyanlar haklarında mazarr oldu. Eski Hıristiyanlar yani ebâ ve ecdâdında Yehûd veyâhûd

mülhid bulunmayan takım yine papazların ağvâsıyla göre göre tecemmu' ile yeni Hıristiyanları bi'l-cümle itlâf etmeye azîmet eylediler. Fakat Ser Kosta piskoposu hayvanına râkiben ardlarından yetişerek ve cinâyet-i mezkûrenin fâilleri elbette bulunup müstehâk oldukları cezâları verileceğine vaad ederek, gürûh-u mezkuru tevkîf eyledi. Ve bu cihetle mesele-i mezkûre ezhânın ziyâdesiyle teşevvîşini mûceb olup, engizisyona hayli fâide bahş oldu. Maktûl-u merkûm ale'l-âde sınıf-ı evliyâya idhâl olunarak mesele-i mezkûrede müdhili olmak zannıyla ne kadar yeni Hıristiyan var ise cümlesi teftîş ve tefahhus olunmaya başladı. Ancak engizisyon yalnız cinâyet-i mezkûre fâillerinin ardına düşmekle iktifâ etmeyip, mazanne-i töhmet olanları ihfâ eden [25] veyâhûd firâr etmeleri için teshîlât göstermiş olan cümle şüpheliler tefahhus eylemekle ne ulu rütbe ve nesep ve ne kesret-i mâl kimseyi iş bu idâre-i mukaddese tâbîr olunan engizisyonun yedd-i zulmünden tahlîs edebildi. Ve hatta Navar Krallığı hanedânında velîahd-ı saltanât olan ve zikr olunan Kral Ferdinand'ın hemşîresi Dona Leonard ile Gasto'nun oğlu ve bu cihetle Ferdinand'ın hâssaten yegeni bulunan Cokum (?) aranilân birkaç mücrimin firârına iğmâz-ı ayn etmiş olmasından dolayı habs ve tevkîf olunup, Ser Kosta engizisyonu zindanına ilgâ ve hakkında tevbe-i aleniye kâidesi icrâ olundu.

Kral Ferdinand engizisyonu Kastila (Castilla)'ya idhâlinde her ne vakit olsa meclis-i mezkûru dâimen kendi hükûmetinde bulundurmak i'tikâdiyle ileride diğer bir meclis-i âle'l-âl dahî tertîp olunmak imtiyâzını istihsâl etmiş bulunmakla bu defa meclis-i mezkûru teşkil eyledi. Ve riyâsetini kayd-ı hayât ile engizisyon reîsine tefvîz ederek, müsteşâr unvânıyle dahî yanına Sicilya'da vâkî' Mâzare episkoposu Alfons ile Sanşuva Leskez ve Ponis namında iki râhib terfik ve bu üç müsteşârın re'yleri devlet ve hükûmete [26] müte'allik olan mevâdda hükm-ü kat'î kuvvetinde olup, fakat umûr-u dîniyede sâhib-i fermân yalnız engizisyon reîsi olacağından, ol vechle dîne müte'allik husûsâtta

dahî müsteşârların re'yleri istifsâr mertebesinde olmasını ta'yîn ve tahdîd etmekle envâi' münâzeât zuhûr etmeye başladı. Ez cümle müsâade-i mezkûreden bi'l-istifâde doğrudan doğruya hükûmet-i cismâniye ve zâbıta-i belediyeye âid olan mesâlihin bir çoğunu engizisyon zabt eylediğinden hukkâm-ı sâire tarafından şikâyât-ı mütevâliye zuhûr eyledi. Hattâ 1486 senesi hılâlinde Bânisye serdârı bulunan zât engizisyon emriyle habs olunmuş bir şahsın sebîlini tahliye etmek ile kâfe-i hareketten suâl olunup, her birine cevâb vermeye ve ondan sonra kendini teftîş eden rehâbîn mül'anet âyinin afv ve mağfiretlerini istihsâl eylemeye mecbûr oldu. İşte bu cihetle hakkâniyet ve insâniyetin hilâfına olarak, hukûk-u hükümdârî engizisyonun cühelâ-yı a'zâsı yeddine geçmiş olduğundan ve bir de Roma hükûmeti engizisyonların müsâdere ve cem' eyledikleri emvâl-i bi-gerâni görüp, bu yağmadan kendisi dahî hassa-mend olmak üzere engizisyonların verdikleri hükm-i cezâyı kıymet-i nakdiye ile mübeddel afv ve safh etmeye müsâade göstermekle mecâlis-i mezkûreden aleyhine [27] hükm tealluk eden yeni Hıristiyanların çoğu ağır bahâlar ile Roma'dan afv fermânları getirip, iktizâsında ibrâz eylemeye ve bu sebeble müsâdere-i kâidesine küllî halel gelip, bi't-tabi' akçe kazanmak menbaı' kurumaya başladığından, gerek engizisyonlar ve gerek Ferdinand tarafından Roma'ya şikâyetler vukû' buldu. Ve bunun üzerine birçok mübâhasât ve münâzeâttan sonra bin dört yüz doksan yedi senesi Ağustos'unun yirmi üçüncü ve bin dört yüz doksan sekiz senesi Eylül'ünün on yedisi târihleriyle papa Alexandr Boricya tarafından neşr olunan evâmir-i mukaddese ile gerek kendisinin ve gerek eslâfının vaktinde akçe ile verilmiş olan afv fermânlarının hükümleri ilgâ olundu. Ve lâkin bunca bin nüfûs-u masûmeden li-ecli't-tahlîs alınmış olan akçelerden bir hubbesi sâhipleri tarafına verilmedi.

1508 senesinde Kastila (Castilla) ve Aragon ve Portugâl hükûmetlerinde engizisyon meclisleri bütün bütün tekarrur ederek, memâlik-i sâireye gönderilmek üzere bu meclisler

mâ'rifetiyle ayrı ayrı cem'iyyet-i seyyâreler teşkîl olundu. Her şehrin me'mûru dahî bunların derece-i nüfûz ve kudretlerini bildiğinden, cemiyetin vürûdunda bi'z-zât istikbâl ile reis-i cemiyetin [28] huzûrunda elinden gelen iâneyi dirîğ etmeyeceğine ve mülhidlerin mümkün mertebe teftîş ve ahbârında kusur eylemeyeceğine yemîn ettikten sonra, bunları bir muntazam mahâlde ikâme ile her güne ta'zîmât ve ihtirâmât icrâsına ikdâm ve evâmir-i vâkıalarını bi lâ tehîr infâza ihtimâm ederdi.

Çünkü papa tarafından kraldan âhad-i nâse kadar milletin teftîş-i i'tikâdâtı cemiyet-i mezkûreye muhavvel olmakla, her cemiyet krala mürâcaat etmeksizin bir memleketin valisini azl ve habs ve belki lânetleme ederek, hukûk-u insâniyeden iskât edebilirdi.

İş bu cemiyetler şehirden şehre ve kasabadan kasabaya gidip, teftîş-i akâyid ederler idi. Lâkin bu cemiyet mâdem bir mahâlde ikâmet-i dâime üzere değildir, gerek kral Ferdinand'ın ve gerek Torquemada'nın asıl maksatlarını kemâ hüve hakkahû îfâ edemeyeceğinden, Toledo, İşbiliye, Kurtuba, Marsiya, Kenga, Loğronu, Dâlâdolid ve Lorna ve muahharan dahî Gırnata şehirlerinde birer mukîm engizisyon meclisi teşkîl ve yalnız bir şahsın ya tahrîran veyâhûd şifâhen haber vermesi esâsı ta'lîmât olmak üzere ta'yîn olundu. Bu cihetle ismi nâ ma'lûm veyâhûd kizb ve fesâdı müte'ayyin her muhbir meşkûku'l-adlin verdiği haber zikrolunan meclislerce müsâvî [29] ve mu'teber olup, fakat şifâhen haber veren muhbire resmen doğru söylemesi için bir yemîn verilir ve ba'dehû hükm-ü lâhık icrâ edilirdi. Ve vesâil güne gün ile muhbirlerin urûk gayret ve hamiyetleri tahrîk olunarak, râhibler günâhını çıkardıkları eşhâsa ihbâr-ı mülâhideyi birinci sevâb olmak üzere telkîn ve tavsiye ederler ve perhiz günlerinin üçüncü Pazar günleri kiliselerde İncil'den sonra, ahbâr-ı ümerâ nâmıyla bir hüküm nâme kırâat olunup, mealinde muayyen olan safvet-i îmâniyeye mugâyir her kimden her ne güne bir hareket sudûr ettiği bilinir veya

işitilir ise altı gün zarfında cemiyet-i mukaddese tarafına haber verilmeyi ve vermeyen olur ise lânetleme kâidesinin derece-i müntehâsıyla mel'ûn olduğu tenbîhe olunur ve ertesi Pazar günü dahî ba'de'l-İncil kilise kürsüsünde diğer bir emir nâme okunarak, müfâdında geçen hafta emrolunan husûsa mugâyir hareket edenler yani zikr olunduğu üzere bildiğini ve işittiğini gelip söyleyemeyenler lânetleme olduğu ilân kılınır idi.

Engizisyonun ittihâz eylediği meslek-i nâhemvârın ne mertebe-i garîb ve acîb olduğu bilinmek için zikr olunan hüküm nâmenin bir sûreti bu mahalle derc olundu:

[30] "Biz ki ilhâd ve şûriş i'tikâdı teftîş için Roma hükûmet-i mukaddesesi tarafından Bolonesya ve Tarşuş ve Sagurab ve Alberâsin ve Turatveil şehirlerine me'mûr olmuşuz, bizim dâire-i me'mûriyetimizde hangi şehir ve kasaba ve karye olursa olsun mukîm bulunan ve hangi sınıf ve rütbe-i me'mûriyet ve hâl ve şânda bulunur ise bulunsun sûret-i me'mûriyetimize ve iş bu hüküm nâmeye ilmi lâhık olan kâffe-i ahâliye bi lâ istisnâ ilân ederiz. Ve necât-ı sahîh dîn-i İseviyede olduğu muhakkak ve söyleyeceğimiz her söz dahî mukaddes ve musaddak olmakla muktezâsı vechle hareket etmek lâzıme-i dîn ve ferîza-i imandır. {!}

Malûm olduğu üzere bu şehrin kurâ ve kasabâtında bizim mâlûmâtımız olmayarak, Katolik mezheb-i mukaddesine mugâyir teessüf olunacak bir takım nâmerdî hâlât vukû' bulup, bir müddetten beri teftîş ve tefahhus olunmamış olduğundan, tashîh-i i'tikâd ve tasfiye-i dîn etmek [31] ve müstehakk-ı cezâ olanlar a'lâ-yı şân-ı dîn için mücâzât eylemek üzere iktizâ eden teftîşâta ibtidâr ederiz.

İmdi sizden biriniz sağ, müteveffâ, hâzır ve gâib bir veya bir kaç şahsın ilhâd mezhebini veya ilhâd i'tikâdını veyâhûd dîn-i mukaddes-i Îsâ üzerine veya Katolik mezhebi sahîhi aleyhine veya vâlide-i muhterememiz Roma Kilisesi'nin ittihâzkerdesi olan usûl-u münecciyeye karşı olarak, meşkûk hatâ-

âlûd ve ahrârâne ve nâ-makbûl ve mazarr ve şetme lâyık bir tarîki tervîh veya kabûl ettiğini bilmiş ve öğrenmiş veyâhûd görmüş veya işitmiş iseniz derhal gelip bize haber vermelisiniz! Yani usûl-u israilliyye üzere bazı eşhâsın sebt gününe ihtirâm ile beyaz gömlek ve mu'tâddan Ziyâde elbise-i nazîfe iktîsâ eylediklerini ve sofralarına beyaz örtü ve yataklarına temiz çarşaf serdiklerini ve Cuma günü akşamından sonra ateş iş'âlinden ve sâir a'mâlden keff-i yedd [32] imtinâ' eylediklerini ve lahmi deminden tathîr için su içinde mükerreren tanzîf ve şühûmâtı ve ğanem ve sâir hayvanât parçalarını izâle ettiklerini ve şikâr vesâir hayvanâtı kesmezden evvel bazı şeyler okuduklarını ve bıçağın zâğını aklamak için tırnakları üzerine sürttüklerini ve hâki rîzân olan kanı yerden kaldırdıklarını ve bir îcâb-ı zarûrî olmadıkça perhîz günlerinde ve Katolik din-i mukaddesenin nehy eylediği sâir günlerde lahm ekl ettiklerini ve ekl ettikleri halde mücrim olmayız zann veyâhûd iddiâ eylediklerini ve yine kavnı-i Musâ'nın sıyâmu'l-Mağfire tâbir ettikleri savnı-i tavîle riâyet ile ol savın esnâsında berehne pâ yürüdüklerini vaâdiyye-i Mûseviyye tilâvet ettiklerini ve gece yek diğerinden istifâ edip, istavroz çıkarmaksızın çocuklarının başlarına ellerini vaz' ile usûl-i Mûseviye üzre 'Ben senden râzıyım cenâb-ı Hâk [33] sana rahmet eylesin, duâsını tilâvet ettiklerini görür ve işitir iseniz hemen cem'iyyet tarafına ihbâr etmelisiniz!

"Ve eğer (Ester ?) nâm meleke için veyâhûd beyt-i mukaddesin tahrîbini tahattur zımnında âyîn-i Mûseviye üzre oruç tutarlar veyâhûd hafta içinde Pazar ertesi ve Pençşenbe günlerinde tutulması mu'tad olan savma riâyet edip, ol günlerde akşamleyin birinci kevkebin zuhûruna kadar eklden ictinâb veyâhûd zikr olunan yevm-i sıyâmdan evvel olan günlerin akşamı istihmâm ve kalem-i izfâr ve kıssa şi'r edip, kalem ve kıssa ettikleri şeyleri hafz veyâhûd ateşte ihrâk ve ellerini su veyâhûd turâb ile gasl ettikten sonra, yüzlerini duvara tutup, başlarını indirip kaldırarak, ed'ıyye-i Mûseviyye kırâat etmek

ve sûf ve şâlî misüllü yünden ve ketenden mensûh ve vusta-yı müteaddid ukdeleri olan şerîd veyâhûd kayış ile ma'kûd elbise iktîsâ eylemek gibi hareketlerde bulunurlar ise kezâlik haber vermelisiniz!

[34] Ve yine hamîrsiz denilen bayrama hürmet ile marul ve kerefis {Kereviz} misüllü bostânî sebzeler ekl ederek, paskalya ederler; veyâhûd kandil-i 'îdi yakmak için birer birer on adet kandil işğâl ettikten sonra, bazı ed'ıyye-i Mûseviyye tilâvetiyle cümlesini söndürürler ise ve sofraya kuûdlarında âyîn-i Mûsevî üzre duâ ederler ve bir yehûd eliyle yapılmış şarap içerler ve içerken bahre dedikleri usûlü yani bazı sözler söyleyerek, kadehi eline aldıktan sonra, herkese bir yudum içirmek kâidesini icrâ ve bir yehûdun kestiği hayvanın etini ekl ederler ve Yahudilerin oturduğu sofrada otururlar ve yedikleri yemekten yerler ise ve Katolik âyîn-i sahîhi üzre ğulurya pânire (?) sözünü telaffuz etmeksizin mezâmîr Dâvûdî tilâvet ederler ve kitâb-ı Tevrat'ta vürûd-u meb'ûs olan mesîhe intizâr ile "Mesîh-i mezkûr henüz gelmedi; ve geldiği zaman tâife-i Ben-î İsrâîl esâretten tahlîs ile [35] arzu'l-Mîâda götürecek." gibi sözler söylerler ve usûl-u Mûseviye üzre bir mer'e-i nüfesâ kırk gün tamam olmadıkça ondan çıkıp, mabede girmezler ise ve tevellüd eden etfâle resm-i hitânı icrâ ve âyîn-i Benî İsrâil üzre isim i'tâ ederler ve Hıristiyan oldukları vakit usûl-u mezheb-i Îsevî vechle üzerlerine sab olunan dühn-ü mukaddesi muahharan hâl veyâhûd gasl ederler ve bir teşt suyun içine altın ve gümüş ve inci ve hınta ve şa'r misüllü bir nesne atıp, tıfl-i nevzâdlarını velâdetinin yedinci günü ol suya vaz' ile bazı şeyler tilâvetinden sonra, ğasl ederler ve etfâlın tâli'-i velâdetleriyle zâyice yaparlar ve âyîn-i Mûsevî üzre tenâküh ve tezevvüc ederler ve sofra azimetlerinde ziyâfet tertîb edip, dostlarını davet ve dîn-i Mûsevîde bulundukları henkâmda tesemmî ettikleri isimlere riâyet ederler ve hamur yoğurur iken bir kıt'a koparıp kurbân sûretinde ihrâk ederler ve eceli [36] tagarrub eden şahs-ı muhtezarın yüzünü

duvara çevirterek, vefâtına değin ol hâlde terk ederler ve ba'de vefâtihî sıcak suyla ğasl edip, sakalını ve koltuklarını ve sâir mahallerini tıraş ederler ve cedîd kefene vaz' ile ayakkabılarını ve gömleği ve cübbesi üstünde olarak, defn ederler ve makberde başının altına gayr-ı müsta'mel topraktan ve sâde vaz' ederler ve ağzına nakd-i meskûk ve bir inci veyâhûd sâir bir şey korlar ve âyîn-i Mûsevî üzre mütevveffânın hânesinde desti ve bardak misüllü kaplarda olan suları ol hâneye ve hem-civârlarının hânelerine dökerler ve âyîn-i mezkûr üzre müteveffânın mâtemini tutmak için toprakta ve kapı arkasında oturup zeytun ve balık ekl ile lahm-ı tenâvülünden ictinâb ederler ve bir sene mütemâdiyen hânelerinde kalıp, dışarı çıkmazlar ve mevtâlarını nâ-müsta'mel toprağa defn veyâhûd kavm-i benî İsrâîle mahsûs lâhide vaz' ederler ve kâide-i ta'mîd üzre Hıristiyan olduktan [37] sonra, dîn-i asliyelerine ric'at ederler veyâhûd "Mûsa'nın dini dahî – necât bahş nev'i beşer olan {!}- Îsâ'nın dini gibi sahîhtir." derler ise haber vermelisiniz!"

İşbu hüküm nâme buradan aşağı dahî Müslümanların ahvâl ve hareket-i dînîye ve muâmelât-ı mezheplerini kemâl-i dikkat ile ta'dâd ve tezkîr edip, hatta Cuma günü Muhammedîlerin yevm-i muteberi olduğundan, ol günde beyaz elbise iktisâsı bile ihbâra şâyân bir töhmet-i azîme olduğunu beyân eder.[1]

Engizisyon hüküm nâmelerinin esâsı zikr olunan husûsât olup, zaman ve mevkî'nin icâbâtına göre muahharan birinci tafsîlât dahî ilâve olunarak, tedkîkât iki üç batın daha ilerletilmiştir.

Luterîn ve müteyakkızîn gürûhunun ve Roma Kilisesi'nin ilhâdına hükm eylediği sâir sınıfın usûl-u i'tikâdiyeleri nazar-ı tedkîkden imrâr olunarak, kehânet ve arâfet gibi müştemilât cehliyye ve cüz'iyyât-ı fesâdiyye dahî engizisyona külliyetli gıda

[1] Ziyâ Paşa merhûm muâmelât-ı mezheb-i İslâm'a dair fıkraları mûceb-i teessür-ü ehl-i İslâm olmamak için nakilden sarf-ı nazar etmiştir.

istihzâr eyledi. Engizisyonun nazar-ı dikkatçe hiçbir hükmü müntic olmayan en zararsız söz mücâzât-ı şedîde iktizâ edip, meselâ esnaf rehâbîn için bir nizâm [38] lüzûmu bahsinde, velev şüphe ve zann ve tevriye ve telmîh tarîkiyle olsun, söz söylemek ve cem'iyyet-i mukaddese tarafından men' ve nehy olunmuş bir kitabı okumamak ve temellük etmek pek büyük cünha sayılır; ve bu cünhaların teşdîd-i mücâzâtında Torquemada'nın gayret ve himmeti endâze-i kıyâs ve tahmînden bâlâ-ter idi. Ve'l-hâsıl ahvâl-i mezhebiyeye bütün bütün bi-gâne olan husûsât bile engizisyonca mahkûmun aleyh olarak meselâ Pirene limanlarından hârice bârkîr çıkaran ve fürûhat edenler mülhid sayılır idi. (!) Ve eğer el-hâlet-ü hâzihî elde bulunan engizisyon hüküm nâmelerinde münderic olan fasl-ı mahsûs meydanda olmasa zikr olunan garîbeye inanılmaz idi.

Fasl-ı mezkûr şudur:

> Bir kimsenin veya birkaç şahsın başka edyânda bulunanlar veyâhûd mülhid ve Luterîn[2] güruhlarına Fransa toprağında bulunan Byarne ve Gaskûn limanlarından ve sâir taraflardan bârkîr ve esliha ve mühimmât ve zahîre vermiş ve satmış, veyâhûd verilip, satılmasına vesîle olmuş veya ileride verecek ve satacak veyâhûd vâsıta olacak olduğunu veya hâriçten almış veya alacak ve alınmasına vâsıta [39] olmuş ve olacak olduğunu sizden bilir ve işitmiş olan olurda engizisyon tarafına haber vermez ise mülhidîn sınıfına dâhil olup, onlar gibi lânetleme olacaktır.

İş bu tahvîfât ve tehdîdât ile bazı sâdedil ve gayret-keşân-ı dîn havfa düşüp, bir kimse hakkında ser-rişte verecek olsalar der-saat engizisyon "cemiyet-i mukaddesesi" îfâ-yı me'mûriyette kusûr etmeyip, yani hakîkat-ı hâlin zâhire çıkarılması tarafına aslâ rağbet etmeyerek, ancak mücrim-i müştekânın işkence ve katl veya ihrâkına hükm ve emlâkının kabz ve zabtına müsâreat eder, ve hulâsa-i merâm olan iş bu emniyeye vüsûl

[2] Luter Protestanlığın vâzı' olup, nisbetinde Luterîn denir.

için muhâkeme ve istintâk yolları bir sûret-i mertebe üzre olmakla, iş bu meclis-i gadr mutâd muhâkemesine mübâderet eylediği meselâ iki bin şahs-ı müttehimin içinden ekseriyâ bir şahsı bile muâf çıkaramaz idi!

Engizisyon reîsi sâlifu'l-isim Aymera (?) ile Torquemada'nin kaleme aldıkları hüküm nâmeler eğer ki muahharan bazı ilâvât ile sûreten ta'dîl olunmuş ise de ahkâm-ı icrâiyeleri aslâ tagayyur etmemiştir.

Zikr olunan hüküm nâme-i gadr allâmenin ikdam-ı şerâiti mürâfia edeceği mesâilde şehâdet-i istimâiyeyi kabul etmek [40] olup, bu cihetle hakkında şikâyet olunan müddei' aleyh davet olunduğu vakit kendisinin ne sebeb üzerine cemiyet-i mukaddese tarafından istenilmiş olduğu söylenilmediğinden, mürâfiaya durdukta cemiyet-i mezkûrenin tahkîk ve tetkîkine mecbûr olacağı ne güne bir hareketi vukû' bulmuş ettiğini tahattur etmek için yine müddei' aleyhe cebr ve ibrâm edip, ol şahs kabahâtı ne olduğunu bilmeksizin mücâzat olunur idi.

Ve ekseriya şâhidler şehâdet ettikleri husûsta ihtilâf ve hatâ edip, meselâ onların beyân eyledikleri ahvâl ile husûs-u müddeânın aslâ münâsebeti olmadığından, başka sonradan nakl ve işhâd eyledikleri mevâd ile mukaddemen şikayet ettikleri şahsı bırakıp, eşhâs-ı sâireyi ittihâm ederler ve engizisyon dahî bu makûle ihbârâtı kemâl-i ihtimâm ile istimâ' ve kabûl ettikten sonra, birde kisve-i sıhhat giydirip, hatta teftîşât-ı sâire için dahî mebde' ve masdar itibâr ederler idi!

Bu kabîlden olarak Dalladolid şehri engizisyonunda ru'yet olunmuş bir mürâfinanın evrak-ı asliyesi el-hâletü hâzihi elde olmakla numûne olmak için nakl ederiz:

> Ramuza şehri sakinlerinden Don Kristeval nâm kimse Luterîn gürûhundan ve efkâr-ı ilhâdiyede bulunan takımdan olmak üzre ihbâr olunmuş idi. Şâhitlerden biri istintâk olunup, husûs-u mezkûra [41] dair olan ma'lûmâtı suâl olundukta Sabudra (?)

memleketi sâkinlerinden Don Pablo Sisenros nâm şahsın zevcesi Dona Marianna gurûh-u mülhidînin meclis vaazlarında bulunmuş olduğunu tefevvüh etmekle iş bu haber-i mücerred üzerine merkûme için mürâfia tebeddül ve teceddüd ederek, engizisyon âzâsının müteayyinânından Fransco Vaka ve Gijelmo taraflarından bin dört yüz elli sekiz senesi Nisanının yirmi ikinci günü merkûmenin hapsine hükm olundu. Bunun üzerine iki tabîb engizisyona gelip, merkûmenin hımâdan hasta ve zemn ve meflûce olduğunu ve vücûdunda nümâyân olan titremek bir an munfasıl olmadıktan başka şuuru dahî meslûb ettiğini yemîn ve kasemler ederek, beyân ve isti'tâf etmiş oldukları halde engizisyon tarafından rû-yi terahhum gösterilmedikten mâ-adâ ertesi sene Mayısın yirmi birinde Valladolid şehrinde ilân ve icrâ olunan mücâzât-ı aleniyyede merkûme hapse ve hakkında vech-i meşrûh üzre şehâdet vukû' bulan Don Kristeval sâir kendi gibi on üç nefer mücrim ile beraber ateşe ilgâ edildi. Ve resm-i mezkûrda mücâzâtı icrâ olunanlar içinde Leonard nâm şahıs dahî bulunmuş ise de fakat ötekiler misüllü diri diri yakılmayıp, bahtı yâver olduğundan, mukaddemen vefât etmiş ve kabre defn olunmuş olmakla, cesedi mezarından çıkarılarak, hükm-ü mukaddes (?) yerini bulmak üzere ihrâk olundu.

Resm-i mezkûrun esnâ-yı icrâsında mezbûre Marianna dahî arkasında tevbekârlara mahsûs olan bu nevi' elbise ile ihzâr olunup, her nasılsa tevbesi hîz-i kabûle geçmekle ihrâk edilmekten sarf-ı nazarla cümlesi dolmak için müebbeden hapse ilgâ ve ne kadar emlâkı var ise zabt ve müsâdere olundu.

Engizisyon ahvâline müteallik târîh zabteden muâsırlardan Lorant kitabının yirminci faslında zikr olunan [42] icrâ-yı resmî gününü nakl ve tafsîl ettiği sırada iş bu Marinna için "tavil idi." deyû zikr eder. Lâkin müellef-i merkûm engizisyonun kitâbetinde müstahdem olup, evrâk-ı mürâfiât bi'l-cümle elinde olacağı cihetle bu hususlarda sâirlerinden ziyâde ma'lûmâtı bulunacağı der-kâr olduğu ve kendisi sâir müelliflerin cümlesini tahatti eylediği halde "men hafera bi'rün li ehîhi fe-kad vegaa fî hî" mazmûnuna mâ-sadak olmuştur. Çünkü bizim elimizde bulunan

evrâk-ı asliye meallerine göre bin dört yüz elli dokuz senesi Mayısının otuz birinci günü yani resm-i mezkûrun icrâsından on gün sonra, Don Pablo Sisetros, cem'iyyet-i mukaddese tarafına takdîm ettiği arzuhâlde haps olunmuş olan zevcesinin zemn ve meflûce olup, resm-i mezkûrun icrâsı günü pek ziyâde korkmuş ve bütün bütün akıl ve şuuru muhtell olarak, âdetâ illet-i cünûn getirmiş olduğundan bahisle li-ecli't-tedâvî kendisine i'tâ ve ihsân olunmasını niyâz etmiş ve ol gün cem'iyyet-i mezkûre tarafından merkûmenin Ramûze şehrinde azîmetle müsâade olunup, i'tâ olunan ruhsatnâmede merkûmeye zevcinin hânesi muvakkaten hapis ittihâz olunduğu muharrer bulunmuştur. Ve merkûm Pablo'nun hasbu'z-zevciyye tedâvisine çalışmak üzre engizisyonun hükm-ü icrâsı altında bulunan zevcesi hakkında vukû' [43] bulan istid'âsı kendi hakkında dahî cem'iyyet-i mezkûrenin şüphesini davet eylemesinden li-ecli't-tefahhus onun dahî arkasına câsûslar ta'yîn olunmuştur.

Bin dört yüz altmış üç senesinde mezbûre Marianna bi't-tekrâr engizisyon mahbesine ilgâ olunup, dûçâr-ı kemâl-i zillet ve sefâlet olmakla, meclis mezbûre âtî el-meal bir arzuhâl takdîm eylemiştir:

> Azîmetli, merhametli, âbâü muhterememiz efendilerimiz! Îsâ efendimizin aşkına ve bunca zamandan beri giriftâr olduğum envâ-ı azâb ve âlâma terahhumen ve âleme şâmil olan mürâhim-i kerîmânelerinin hakk-ı âcîzânemde dahî bî-dirîğ tutulmasını niyâz ederim. Zevcim Sisetro'nun mürâfiât-ı sâbıka üzerine dûçâr olduğu ahvâl ve benim yüzümden çektiği şedâid ve melâl hasebiyle tahfîf-i acz ve meskenetime medâr olacak vechle beni idâreden âciz kaldığı ma'lûm rahîmâneleri buyuruldukta bu şiddet-i şetâde bulunduğum hâl-i sefâlette kalmakla câiz görmeyip, mübtelâ olduğum zaaf ve felce müdâvât etmek üzre haneme azîmete müsâade olunması müstedâdır.

İş bu arzuhâlin zîrinde engizisyon tarafından dört satır yazı muharrer olup, eğer ki kırâat olunmaz mertebede ise de

biraz mahâlli okunmakla, istid'â-yı mezkûre cevâb redd i'tâ oldunduğu münfehimdir.

Mütâlea-i güzerân-ı kitaptan iş bu istidrâkın afvını temennî ile beraber cem'iyyet-i mukaddesenin ahvâl-i mürâfeâtını zikre nakl-i makâl ederiz: [44]

Engizisyon, gelen şâhidlerin edâ-yı şehâdet edecekleri bahs-i suâlden mukaddem şâhidlere îrâd olunacak esilenin ve verecekleri ecvibenin kimseye ifşâ edilmemesi için yemin verir; ve teftîş edeceği eşhâsın bir biri aleyhine edecekleri şehâdeti mu'teber tutar idi. Meclis azâsı bu makûle şâhidleri istintâkında me'mûli vechle cevap zuhûr etmez ve mesele kendine âid olur ise mâdem ki şâhiddir; ve bildiğini ketm eylemiştir; yine işkence olmasına hükm ederlerdi.

Bir engizisyon azâsı sûret-i mahfiyede olarak, bir şahsın aleyhinde bazı ihbârât eline geçer ise derhâl İspanya kıtaʿsında ne kadar engizisyon var ise cümlesiyle muhâbere ederek, yine ol şahsın ahvâline dâir diğer bir mecliste dahî ma'lûmât ve evrâk bulunduğu hâlde onları takımıyla celb edip, gerek husûs-u müştekânın hakîkatını ve gerek şuhûdun keyfiyetini li-ecli't-tetkîk ol evrâkın bir sûreti yazdırıldıktan ve fakat evrakta zaman ve mekan ve isim ve unvân mahalleri izâle olunduktan sonra Müsemmiyân Engizisyon unvânıyla bi-nâm bir sınıf ulemâ ilmu'l-heye arz ve irâe olunur; ve bu cihetle ulemâ-yı mûmâ ileyhim maddenin hangi zaman ve mekanda vukû' bulduğunu ve kimden sâdır olduğunu bilmeyerek, ve yalnız ellerine verilen kağıtlarda [45] yazılan suver-i ibârâtı mutâlea ederek, re'y ve kararlarını tahrîran beyân ederler idi.

Beytu'l-mâl me'mûru iş bu karar kağıdın alıp, şahs-ı mahkûmun alız u girift olunmasını talep eder; ve engizisyon tarafından dahî hükm-ü mezkûrun icrâsı için, 'el-gavâzil' tabir olunan zabtiye askerinden birisinin eline mumzî bir tezkire verilip ve yanına meclis katibi terfîk olunur idi. Kâtib-i merkûmun me'mûriyeti müttehimin müsâdere olunacak emvâlini

engizisyona teslîmden ibâret olmakla, îfâ-yı me'mûriyette asla tekâsül etmez ve emvâl-i mezkûre bir kere engizisyonun eline geçtikten sonra, bir dahî îzâ bilinmez idi.

Haps olunacak şahsın üstünde bulunan silahı ve akçesi ve kâğıtları selb olunup, gizli bir yerinde zehir veya akçe veya bir âlet-i câriha olmasın deyû elbisesinin her tarafı kemâl-i dikkatle aranıldıktan sonra, engizisyona mahsûs zindana vaz' olunur idi. İş bu zindana girenlerden sağ çıkanlar nâdir olduğu halde bir takrîb ile tahlîs câna muvaffak olmuş olanlardan bazılarının beyânına göre mezkûr zindanlar gayet dîk ve karanlık ve rutûbetli ve müteaffîn olup, mahpuslar ikisi bir yerde olmayarak ayrı ayrı haps olunmuş ve hiçbir kimse ile ihtilât eylemekten mahrûm olmuş olduklarından, böyle bir mevzi'-i muzlim [46] ve müteaffîn içinde tenhâca müddet-i medîde kalan bir âdem ne kadar kavîyyu'l-bünye ve ne kadar rezînu'l-akl dahî olsa girdiği gibi çıkamayacağı der-kârdır.

Eğer ki bu makûle tenhâ-i haps olunan haps olunan mücrimîn terahhuma şâyân oldukları der-kâr olup, ancak bir mücrim sebeb-i habsi olan cürmünü ve yevm-i mürâfiasını bildiği cihetle müddet-i mahbûsiyetini ona mücâzât sayarak, müddet-i mezkûrenin inkîzâsına intizâren mütesellî olur ammâ, engizisyon mahbusları bu kabîlden olmayarak, zikr olunan cemiyyetlerde mürâfiâtın bir müddet-i mahdûda içinde ru'yeti için bir güne nizâm olmadığı cihetle mahbûsîn mürâfialarının ne vakit hitâm bulacağını bilmedikten başka cürmünün ne olduğunu ve terettüb edecek cezâsı ne mertebeden olacağını dahî bilmediğinden, daha ziyâde şefkat ve terahhuma şâyeste idiler.

Bu bâbda engizisyonların mültezimi olan usûl tabiatıyla musâlihin müddet-i medîde sürüncemede kalmasını müstelzem olur idi. Zira evvel emirde mahkûmun bih olan dava için iktizâ eden hucec ve senedât sûretleri çabuk yazılmayıp, bir

çok zamanlar kalır ve bir âdeme mukaddemen şehâdet ettiği bir maddeyi tekrar tasdîk ettirmeyerek lâzım geldiği halde evvelki zabt-ı davâ kağıdı aynıyla kendisine irsâl ve ol âdem mukaddemen temekkün eylediği memleketinden diğer bir memlekete [47] nakl etmiş ise dahî yine ol kağıd oraya irsâl olunup, mürâfianın icrâsı varaka-i mezkûrenin avdetine ta'lîk olunur idi. Ma'lûmdur ki bu kabîlden olarak, bir şehâdet kağıdı Hindistan'a gönderiliyor iken esnâ-yı râhide zâyi' olup, zikr olunan kağıdın mahalline vâsıl olmadığı beş sene sonra istihbâr olunmuş ve bu kadar müddette bî-çâre mahpûs her güne teslîsten ve istişâre ve ihtilâttan mahrûm ve me'yûs olduğu ve bu ta'vîk ve te'hirin ve hem de ne cünhâya mebnî haps olunduğunun sebeplerini bilmediği halde, genç zindanda kalmıştır.

Hangi mezheb üzerine olur ise olsun her bir mahkeme-i deâvîde ihzâr olunan müddei' aleyh sebeb-i ihzârını bilip ve eğer bilmez ise bildirilmekle anlayıp, ne yolda cevap vermesi lazım geleceğini mülâhaza eder. Ammâ engizisyonlarda hâl böyle olmayıp, ihzâr olunan âdem ne için ihzâr olunduğunu dahî kendisi bilip, itiraf etmek lazım idi. Cemiyyet-i mukaddese huzûruna bir âdem çıkarıldıkta, evvel emirde cem'iyyet-i mezkûre Katolik mezheb-i mukaddesi aleyhine olarak, delâil-i vâzıha ile cünhâsı sübût bulmayan bir şahsı celp ve mürâfia etmeyeceği müsellem olduğu bast olunduktan sonra, ol âdeme kendi cünhâsını tav'an ikrâr ve itiraf etmek üzre cebr ve ve gâh erâe-i rû-yi taltîf edilerek, eğer doğru söyleyecek [48] olur ise engizisyon onun hakkında merhamet edeceği va'd olunup, şahs-ı mezbûr üç defa bu tarz ile huzûra çıkarılır ve bu muameleye tenbîhât-ı sülüse ıtlâk edilirdi. Bundan sonra ol âdem arîz ve amîk düşünüp, engizisyonun celbine sebebiyet verecek sûrette bulunduğu her türlü ahvâl ve harekâtı der-pîş ile mâdde-yi müştekâbihâyı bulabilir ve doğruca ifâde eder ise gerek mürâfiasının müddetini taklîl ve gerek müstehâk olacağı mücâzâtı oldukça tahfîf

edeceği me'mûl gibi tasavvur olunur ise de bu yol dahî papazların mücrimini söyletmek için tertîp eyledikleri dâm-ı desîselerden biri olarak, ol tasvirin tamamıyla zıddını intâc eder idi. Çünkü ol mücrimin zihninde bulduğu hareketini esnâ-yı itirafında lisanından sudûr eden ibârât mukaddemen aleyhinde şehâdet olunan haberin mazbût ve mukayyed olan zabt kağıdında ibârâtın tertîbine ve elfâzı elfâzına tamâmıyla tevâfuk etmez ise itiraf eylediği mâdde-i hakîka mukaddemen ihbâr olunan madde ise dahî şart-ı hüküm nâme üzre makbûl olmayıp ve belki cünhâsını hafîf göstermek için ibârât-ı leyyine ile ifâde veyâhûd bazısını ketm ettiği hasebiyle engizisyon gibi bir meclis-i mukaddesi aldatmak istemiş olacağından beytu'l-mâl me'mûru onun mücâzâtını daha şiddetli olmak üzre tahrîr ve emr eder idi.

[49] İş bu şartın icrâsı ise nev-i beşerce mümteni' olan hâlâttan olmasıyla engizisyon mürâfiasına çıkanlardan hiç birisi mazhar-ı merhamet olduğu olmadığı zâhir olur. Hatta bazı maznûnlar teklif-i itirâf emri üzerine zihnini toplayıp da mâzide ne kadar hatîâtı geçmiş ise birer birer kantara-i hâtıradan emrâr ile içinde cemiyet-i mukaddesece dâî 'itâb olabilecek bir kusurunu ikrâr eyleyecek olduğu halde, çünkü cemiyete haber verilen ve zabıt nâmede mukayyed bulunan kabahâttan başka olmak lazım geleceği cihetle, bîçâreler bu yüzden dahî cezâlarının şiddetini artırmış olmaktan başka bir semere göremezler idi.

Ve'l-hâsıl iş bu tenbihât-ı sülüsenin icrâsından sonra, beytu'l-mâl me'mûru marifetiyle husûs-u müştekâ mücrimin eline verilip, fakat hakkında kim şehâdet ettiği kendisinden mektûm tutulurdu. Ba'dehû istintâkına âğaz olunarak, her madde ayrı ayrı suâl olunup, eğer mücrimin verdiği cevaplar engizisyonun me'mûluna muvâfık sûrette vâki' olmaz ise derhâl işkence ısmarlanır idi.

Zikr olunan Lorent yazdığı tarihte der ki:

İş bu işkencelere dair müellifler ne kadar tafsilât yazmışlar ise yine hakîkatın mâdûnundadır. Çünkü işkenceler ol mertebe dehşet-bahş ukûl-i beşer idi ki bunca mezâlim [50] ta'diyâta hank ve katl ve kesr ve ihrâk gibi muâmelât-ı bâğiyede bulunarak, cellatlığa alışmış olan engizisyona bile sonraları te'sîr ettiğinden, bir mücrim işkence olunur iken suallerin tekrar olunmaması hüküm nâmeye zeyl ve ilâve olundu.

Lâkin engizisyon me'mûrları bu memnûiyyete dahî adem-i riâyet için çâreler bulup, meselâ bir mücrime mevt haline bırakmak kalıncaya kadar eziyet ettikten sonra işkencenin temâdî ve tekrârına tâb u tûvân hâsıl etmek için cefâya faysal verirler; ve bî-çârenin aklı başına gelir gelmez yine evvel ki işkenceye bıraktıkları yerden başlayarak, ke'l-evvel ölüm haline yaklaşıncaya kadar eziyet ederler; ve savruldukta "Biz ona evvel ki suâli tekrar sormuyoruz; belki ol suâli bıraktığımız yerden alarak, itmâma sa'y ediyoruz." derler idi. Ve'l-hâsıl bu tarîk ile güyâ hakîkat-i hâli söyletip, beytu'l-mâl me'mûru

Engizisyon tarafından icra edilen işkence metodlarından biri

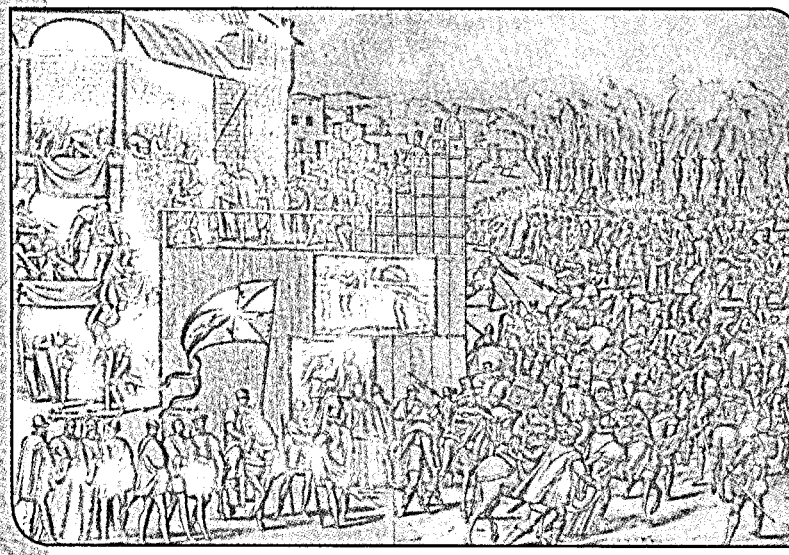
tarafından madde-i müştekâ-behânın ta'yîn ve tahakkuk ettiği tahrîrân zabt ve ilân olunur; ve lâkin cünha-i mütehakkikanın ne hangi zamanda ve ne mekanda vukû' bulduğu sübût bulmaz idi.

Mücrimînin esnâ-yı muhâkemede ismet ve berâatını isbât için îrâd eyledikçe i'tizârât ve edillenin en kuvvetlisi cünha-i müsennedenin vukû' bulduğu mahalde (ben yok idim) demek olup, hâlbuki madde-i müştekâ-behâ vech-i hâkâniyet [51] üzre meydana çıkarılmadıkça bu delilin ne hükmü olabilir? Zira müddei' ve müddei' aleyh beyninde vukûa gelen madde-i nizâın sübût ve tahakkuku ikisinin muvâcehesine mütevakkıf olarak, engizisyon mahkemesine çıkan davalarda müddei' şâhit ve muhbirler olduğu ve şâhit ve muhbirler iddiâ eylediği husûsta müteyakkin olsalar bile hasbu'l-beşeriyye mücrimin ismini hıfz ve zabt etmekte hatâsı olabilip, mesela Hristo yerine Hristovâl anlamış ise muvâcehe olundukları müddei' aleyh müddeî'ye kendini arz ile " Bana bir iyice bak! Gördüm dediğin şahıs ben mi idim?" diyebilecek iken, iş bu muvâcehe usûlü ve müddei' aleyh müddeî'nin namını dahî bilmesi engizisyonca bütün bütün memnû' bulunduğu halde, sübût-u müddeâna mümkündür! Bu cihetle engizisyon müdâfiâtı hakîkat (körebe) oyunundan bir numûne olup, müddei' aleyh gözü bağlı olduğu halde muzlime-i cehl içinde bâis-i halâs olacak esbâb ve delâil arayıp, etrafına çâr-penîr ve bazen dahî mücrime avukat istishâbına müsâade olunmakla bu dahî müvekkilinin lehinde bazı müdâfaât-ı hafîfede bulunur idi. Fakat bunda dahî bir hadd-i muayyen olup, yani mücrimin ta'yîn edeceği avukat engizisyonun dâire-i kabûl ve müsâadesinde bulunan eşhâs-ı ma'dûdeden olması meşrût olduktan başka, lehinde iltizâm edeceği müddiâya müteferri' evrâkın hiç birisi kendisine [52] gösterilmeyip, müvekkili olan mücrim ile dahî muhâbere ve mülâkât etmeksizin, fakat kendisine i'tâ olunan evrâk-ı mütebeddile ve manûa' ve ma'lûmât-ı müşevvişeden istinbât ile davayı tutar idi. Bu halde avukat, husûs-u müddeânın keyfiyet

ve hakîkatını bilemeyeceği gibi müddeî' olan şâhidlerin dahî kimler olduğunu bilmediği cihetle ne me'mûr olduğu müdâfiayı yakîn-i sahîh üzre ve ne de şâhidlerin ahvâlince etmesi melhûz olan itirâzâtı ayân-ı vech ile edebilip, pek olsa mücrim hakkında engizisyonun merhametini istidâ' veya eğer mümkin ise müddei' aleyhin berâtını izhâr için bazı şâhid ikâme edebileceğinden ve bununla beraber mücrimin lehinde şehâdet edenler dahî engizisyon nazarında meşkûkîn dâiresine girerek, verilmesi murâd olan hükmünün tahfîfi ve izâlesi hakkında bu güne kadar şehâdetin tesiri pek az olduğundan, demek olur ki ne mücrimin sahîhan masûmiyeti ve ne şühûd ve beyyinenin sıhhat ve hakîkatı engizisyonun icrâsını tasmîm eylediği hükme mümâneat edebilirdi.

İşte kabîldendir ki yukarıda zikri mürûr eden Dona Mariyanna muhâkemesinde Zamûre papazlarından Antonio Şansz ile yine şehr-i mezkûr gürûhlarından bir râhib ve Antonio Kârut isminde diğer bir râhib isminde diğer bir râhib ile yine o şehir ahâlisinden mevsûk ve muteber bir nice âdemin mezbûre hakkında sahîhu'l-i'tikâd Katolik olduğuna ve [53] fukarâya sadakât-ı vefîre i'tâ ile geldiğine umûman ve alenen şehâdet etmeleri yine bi-çâre Mariyanna'nın habs-i ebedî ile mücâzât olunmasına ve kâffe-i emlâkının zabt ve müsâdere edilmesine mâni' olamadı.

Ve cemiyet-i mukaddesenin tahkîk-i mâdde suretinde muhâberât-ı tahrîriye ile temdîd-i mürâfiât etmesi dahî, şiir-i manzûmu tazmînât-ı hezeliye ile medlûl evvelinden sarf etmek gibi bir hareket olarak, bir müddet iş bu tarz riyâ-kârâne ile güya gadr olunmak ciheti iltizâm olunduğu gösterildikten sonra, hakkı güneş gibi meydanda olan mâddeyi aleyhinde olan bir varaka-i gayr-ı muteberin hükmüne itibâr ile töhmet şekline îgâ' ve maslahatın rengi değiştirilerek, murâd olunan cezâ icrâ olunur idi. Ve cemiyet-i mukaddese hâkimlerince silsile-i muhâkemede ârız olan bir şüphe-i hafîfede mücrimi

azıcık lekeleyebilip, bu hal dahî musammem olan cezâya mazhariyetten kendisini tahlîs edemediğinden, cemiyet-i mezkûrenin bî-şegâh muhâkemesine çekilip, mazhar-ı afv olan husûsât iki binde bir düşmez idi. Eğer mücrimin akîde-i fâsidesi hakkında hâkimlerin şüphesi daha ziyâdece olur ise mücâzâtı dahî tezâyüd edip hele ol şüphe sûret-i resmiyede bulunur ise cezâsı ona göre teşeddüd eder idi. Lâkin eğer mücrimde alâmet-i aleniye-i tövbe ve peşîmânî müşâhede olunur ise i'dâm cezâsından halâs olmaya istihkâk eder idi. İş bu [54] ahvâl-i sülüsede mücrim lânetleme dâiresinden ve teftîşât-ı dîniyye belasından kurtarılabilip, lâkin cünhanın suğr ve kibrine göre engizisyon tarafından mücrime çileler ta'yîn ve emr olunur; ve eğer zikr olunan şüphe pek hafîf ise engizisyon meclisinin kapıları mesdûd olduğu halde azânın huzûrunda veyâhûd kapılar açık olarak, iş bu resmi görmeye hücûm eden halkın önünde mücrimin aff-ı resmî icrâ edilir idi. Ve bu resm üzre mazhar-ı afv olacak mücrim başı açık ve bu resme hâs bir nevi' elbise ile mültebis olduğu ve elinde yeşil bal mumundan bir şema' tuttuğu halde huzûr-u cemiyete

gelip, dizlerinin üstüne kapanarak, hakkında şüphe olunan akide-i fâsîdeden tevbe ric'at ettiğini takrîr eder; ve mukaddemen iş bu tevbe resmî cünhanın ağırlığına göre şehrin kilisesinde veyâhûd meydanda ve huzûr-u ahâlîde icrâ olunup, resm-i mezkûra hükm-ü dîn tabir edilir idi.

Fakat bu vechle sûret-i aleniyede tevbe edip, levs-i zillet ile alevde olmak mücrim için bir büyük cezâ olacağından, bununla bütün bütün engizisyonun netice-i kahr ve gazabından halâs olması iktizâ eder gibi bir hâtıra gelir ise bu ümîdde bulunulmamalıdır. Zira merd-i tevbekâr cünhasına göre çok az bir müddetler hükm-ü din resminin icrâsı esnasında iktîsâ eylediği kisve ile telebbüs etmek cezasından halâs [55] olamayıp, müsâdere olunan emvâlının cümlesi veyâhûd miktâr-ı külliyesi ba'dehû eline geçmez ve min ba'd bargîre ve estere süvâr olmak ve üzerinde mücevher ve altın ve gümüş ve harîr taşımak hukukundan mahrûm olur idi. Ve daha garibi budur ki şahs-ı tevbekâr resm-i mezkûrdan sonra mülkiye ve ilmiye tarîklerinden istihdâma gayr-ı kâbiliyeti ilân olunduğu gibi bu hükmün altına girdikten sonra, kendisinden tevellüd edecek evlâd ve ahfâd ve ahfâd ve ahfâdı dahî mahrumiyette müşârik olup, fakat tarih-i mezkûrdan mukaddem tevellüd edenler bu kabiliyetsizlikten muâf tutulur idi.

Hatta zikri mürûr eden Dona Marianna'nın beş oğlu ve zâtu'z-zevc iki kızı olup, oğullarından Jean, Zamûre Kilisesi'nde râhib ve Petro ile Kristopal Malta şovalyeleri gürûhundan ve diğer ikisi henüz hâl-i tıfûliyette olduklarından bir hizmette değil idiler. Bâlâda beyân olunduğu üzre merkûmenin bulunduğu yevm-i resmiyeden birçok seneler sonra, bunlar cemiyet-i mukaddese tarafına arz-u haller takdimiyle vâlidelerinin muahharan afv olunduğu cünhaya hangi tarihte başlamış olduğunun ta'yîn ve beyânını istidâ' eylediklerinde, cemiyet-i mezkûreden bir hükm sâdır oldu ki; merkûmenin cünha-i

mezkûreye ibtidâ-yı mübâdereti bin dört yüz elli yedi senesinde vâki' mîlâd-ı 'İsa yortusu gününde ve merkûmların velâdetinden [56] sonra vâki' olmakla, bu surette kendilerinin tahâret-i ırk neseblerine ve asılzâdelik itibarlarına bir gûne halel gelmeyip, me'mûriyet-i sâbıkalarında ibkâ olunduklarını tebşîrden ibâret idi.

Engizisyonun Bazı Istılâhâtı ve Alâmâtı

Cemiyet-i mukaddese tarafından ihdâ ve ıslahlarına nasihat olunduğu halde mu'tekidâtu'l-hâdiyede ısrar edenler gayret-tâib ve ba'de't-tevbe yine evvelki rafza ricat edenler mürted tabir olunup, iş bu iki sınıfa bi't-ta'mîm dahî âzâde itlâk olunur idi. Lâkin iş bu tesmiyeden bunların hakîkat-ı âzâde olduğuna zâhib olmamalıdır ki cemiyet-i meskûre esâsı âtıfet ve şefkat olmak lazım gelen bir dinin namını ortaya koyarak, azrâr-ı nâsî iltizâm ve raûfun rahîm olan zât hakkın ismi vasıtasıyla akbeh işkence ve ezâya ikdâm ettikleri hasebiyle isti'mâl ettiği ta'bîratta dahî her lugati mâ-vaz' lehinden çıkarıp, âhar manada kullanır idi.

Mesela engizisyon ıstilâhına göre afv etmek ma'fûn emvâl ve emlâkını gasb ve evlâd ve ensâbını terzîl ve tahkîr eylemek manasına ve âzad etmek dahî katl ve idâm eylemek manasına olup, iş bu müfsidetin tevârîh-i âlimede bir misli dahî aranılsa Fransa İhtilal-i Kebîri'nden başka yerde bulunamaz ki "Spitân Terîzûr" tabir olunan gürûh-u mekrûh-u meşhûr büyük kilise mahbuslarını katolikâha sevk eylediklerinde hükümet-i [57] belediyeyi hezl ve tahkîr için kendilerini hâkim ve bir mahalli mahkeme ittihâz ve engizisyon lügatnâmesini isti'mâl ile bir mahbûs getirildikte " Kovuve-

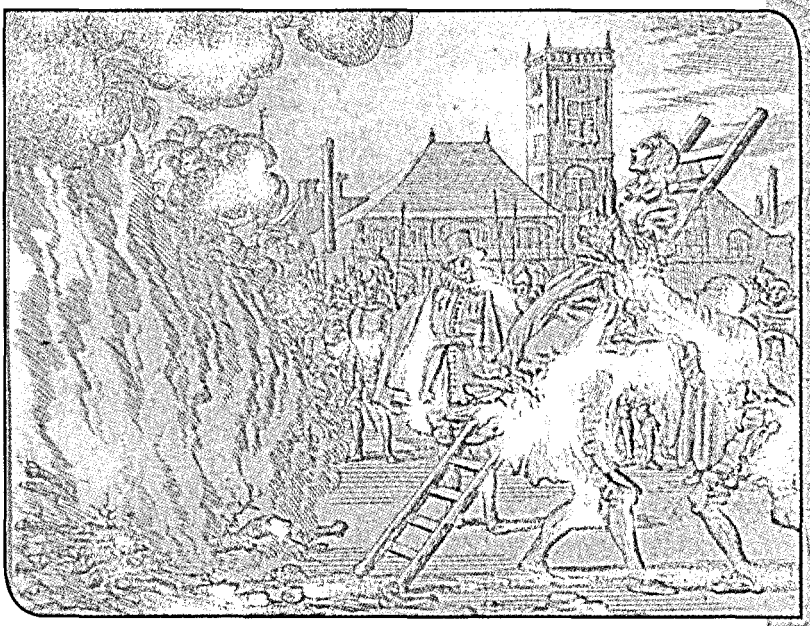
rek, âzad edek!" deyip, tabir-i mezkûr ile katl edek demek murâd ederler idi.

Hatta engizisyonların isti'mâl ettikleri hurûf-u mermûze ile muharrer alâmetlerde bile iş bu usûl riyâkârâne cârî olup, zikr olunan alâmetlerde "Yâ Îsa! Kalk, davanı ru'yet eyle!" ibâresi muharrer olduğu halde bu davayı engizisyon me'mûrları ru'yet ederler. Ve "şer'iyye me'mûrları olduğumuz ecilden bir mücrimin katli hükmünü telaffuz etmek bize yakışmaz." deyip fakat edavât-ı işkenceyi ihzâr ettirdikten sonra, ol mücrimi siyâsetgâha kendileri kendileri getirip teslim ederler ve "zâbıta-i beledeye teslim ettik, ve ol mücrim mahbustan âzâd olup, zâbıta-i mezkûreye teslim olundu; ve hükm-ü siyâseti hukkâm-ı mülkiyeden biri i'tâ eyledi." derler, ve mücrime zümâre tabir olunan bir nevi' kisve ilbâs ederler idi.

Engizisyon evâilinde râhib Dominik mücrimînden afv olanlara akîde-i sahîha ve müstakîmeye ricat ettiklerine nişâne-i alenî olmak için halâs alâmeti yani çelipa sûreti taşımalarını münâsib görüp, fakat ol zaman Albi Jovâ gürûhuyla muhârebe etmek üzre gelen kâffe-i askerde dahî alâmet-i mezkûre bulunmakla biri birinden tefrîk için ma'fû [58] takımının elbiseleri rengine muhâlif diğer bir renk kumaştan ma'mûl ve iki memeleri üzerinde çelipa taşımalarını tenbîhe eylemiş ve biraz sonra, bu usûl değişip çelipânın biri sadrda ve diğeri omuzda taşınmış idi. Daha sonra, zikr olunan çalipalar episkoposların iddia-yı müteberrikeleri ile mütekaddes olan mukaddes torbaya tebdîl olunup, ol torbanın dibi boğazdan geçirilerek, iktîsâ olunur idi! Lâkin bu dahî engizisyon nazarında âdî kisve hükmüne girdikten başka, bazı papaz elbesilerine dahî müşâbehe gibi olmakla, torbanın şekli tebdîl olunup, iki yanının yırtmaçları uzun ve üzerinde kızıl haçları donanmış; diz kapağına dek sarı renk bir kisve iktîsâsı emr olundu.

Muahharan engizisyon reisi kardinal (Şemîz) "Çalipâ-yı muhteremin ma'fûlar üzerinde nişâne-i tahkîr olması lâyık değildir." diyerek, min ba'd bunların zümâre üzerinde âdî ve doğru çalipa tersîm etmeyerek, fakat sûretini nakş etmelerini emr eyledi. Ve'l-hâsıl engizisyon efkâr-ı mahsudârı erbâb-ı cürme ta'yîn eylediği merâtib-i mütefâvite ve mekâdîr-i mütenevviaya göre kisve-i mahsûsalar îcâd edip, ma'fûlar için üç nevi' libâs ihtirâ' olundu. İmdi eğer ma'fûn i'tikâdındaki halel pek hafîf ise zümâre iktîsâ edip, fakat üzerinde çalipa sûreti olmaz ve eğer hakkında olunan şüphe kuvvetli ise yine zümâre iktîsâ ile [59] evsatında nısf-ı çalipa ve eğer mülhid resmî ise zümârenin evsatında nâm-ı çalipa tasvîr olunur idi.

Âzade tabîr ile idamına hükm olunan mücrimîn dâima boğazlarında birer ip taşıyıp, üç fırkaya münkasım ve kisveleri dahî üç nevi' ile mütenevvi' idi.

Engizisyonun başvurduğu ceza metodlarından bir tanesi de suçlu bulunan kişiyi diri diri ateşe atmaktı

İdamına hükm olunmazdan mukaddem tevbekâr olan âzâde üzeri kızıl ve tam haçlarla donanmış sarı zümâre sevbî giyip, başında dahî yine ol renk kumaştan ve kezâ kızıl haçlarla münakkaş dört köşeli ve tepesi sivri bir külâh olduğu halde siyâsetgâha sevk olunmakla, iş bu alâmetler ile ol mücrim tevbekârın katl ve idâm olunacağı ve fakat vücûdu ateşte yakılmayacağı anlaşılır idi.

İdamına hükm olunduktan sonra, tevbe eden âzâde yine zikr olunan renkte libâs ve külâh giyip, fakat sevb-i mezkûrda leheb-i ateş üzerinde bir şahs tasvîr ve sâir taraflarında dahî ateş resmi nakş ve tersîm olunur ve ammâ tersîm olunan ateşin alevi ma'kûs gösterilmekle bu alametten ol mücrim tevbekârın ateşte yakılacağı ve şu kadar ki evvelce hınk ve idam olunduktan sonra, yalnız cesed-i bî-rûhî nâra ilgâ olunacağı istifhâm olunur idi.

Eğer bir mücrime asla tevbe etmediği halde idamına hükm olunur ise kisve-i mezkûrede bir gürûh-u cehennemnümâ içinde bir şahs tasvîr olunarak, alevler dahî tûr-u âdî [60] üzre gösterilir; ve sâir taraflarında dahî yer yer ateşler ve eşkâl-ı şeytânîn nakş olunup, bu nişâne ile dahî mücrimin diri diri ateşte kebâb edileceği işâr olunur idi.

Engizisyon idamına hükm ettiği âzâdeyi dest bi-emân-ı celâda yani ıstılah-ı ma'hûd üzre hükûmet-i beledeye teslim ederken cünhasını ve hakkında mukarrer olan hükmü ihbâr ederler ve amma ma'fû olanlar ne ne thömette bulunduklarını ve ne türlü cezaya müstehak olduklarını yalnız henkâm-ı eczâda anlayabilirler idi.

İcrâ-yı resm günü ki evtûdâfe (?) itlâk olunur; mücrimler mahbuslardan ihrâc olunup, kisve-i mahsûsalarıyla sokak sokak dolaştırıldıktan sonra, mevki'-i icrâ olan meydan-ı mahsûsa getirilip; ve ol vecihle gezdirilir iken, mültezim olan kaideye riâyet ile idamına hükm olunanlar ileride ve tevbekârlar onların ardında ve me'mûr icrâ olan avene-i

dîn daha arkada ve Îsâ askeri etrafta olduğu halde âlayı ile meydân-ı mezkûre varılıp, onda devlet me'mûrları me'mûrları ve rüesâ-yı memleket için mevâki'-ı mahsûsa müstahzır olmakla, bunların huzûrunda mücrim katolikâh olan yüksek bir mahalle es'âd ve evrâda her mücrimin gadr-nâmesi kırâat ve i'lân olunur; ve garîptir ki zikr olunan nâme hükûmet-i beledenin mücrim hakkında şefkat ve merhamet eylemesi müsterihan olduğuna dâir bir fıkra ile hitâm bulur idi.

[61] Melşiyur Maknaz, engizisyon lehinde kaleme aldığı Tarih-i Ma'zur-nümâsında der ki " İlhâdda masr olanlar için cemiyet-i mukaddese bir şey demeyip, hatta mücrimin idam olunmamasını ister ve eğer tevbe ve rücû' eder ise yalnız kavânîn-i mer'iyye-i şer'iyye üzre bazı çileler ta'yîniyle iktifâ eder ise de lâkin seyf-i hükûmet ki te'dîb-i mücrimîn için cemiyet-i mezkûrede durur idi; bazı kere onların kanlarıyla televvün ve ihmirârdan geri durmayıp, bununla dahî yek diğerinin hallerinden itibâr ile bir nice eşhâsın tarîk-i

Engizisyon tarafından cezalandırılan kadın

selâmet refîk-i hidâyete gelmeleri fâide-i maneviyesi husûle gelir idi." Güzel i'tizâr!

İkinci mertebede mülânet riyâkârâne değil midir ki; muhrikalar müstahzır ve mücrimler seyirci olan müteassîbîn ahâlinin hedef-i la'n ve düşnâmı oldukları halde yanmaya müteheyy iken, celâdan bî-emân rehâbînin ağızlarında henüz insaniyet kelimesi mütelaffız olup, hatta bu manada olan insaniyetin bir numûnesi bin beş yüz elli dokuz (1559) senesi Mayısının yermi birinci günü vukû' bularak, mâre'l-ism Marianna'nın mazhar-ı afv olduğu meşhûr evtûdâfe (?) resminde zuhûra gelmiştir ki yevm-i mezkûrda âzâde sınıfından Antonio Herzveill muhrikanın üstüne çıkarılıp, etrafına yığılân odunlar müştail olmak üzre iken, râhibler muktezâ-yı insaniyetleri olarak, ilhâdından ricat için kendisine nasihat etmeye başladılar. Ancak bî-çâre mücrim nasîhat-ı vâkıayı istimâ' ile ricat ettiği halde dahî mukarrer olan cezâdan halâs olmak mümkün olmadığını bildiğinden, veyâhûd ol güne kadar giriftâr olduğu envâi' renciş ve işkenceler veyâhûd âlet-i mezkûreden [62] nâşî müstağrik olduğu hafv ve haşyet sebebiyle tekellüme mecâli kalmadığından, sükût etmekle asker-i Îsâ neferâtından bir müteassıb bî-rahm elindeki hişt ile böğrüne dürtüp, mânend çeşme-kân seyelân etmeye başladı. Ve tamam-ı ateş iştiâl bulup vücûdunu hark ve ifnâ etmedikçe cereyandan kalmadı.

Engizisyon nazarında rütbe ve haysiyet ve ilm ve fazilet temyîze şâyan şeyler olmayıp, iş bu imtiyâzât ashâbı bi'l-cümle dâhil dâire-i teftîşât olmakla hatta Ferdinand asrında müverrih-i meşhûr Antonio dahî tahlîs-i girîbân edemedi. Mösyö Lorent tarihinde bu makûle meşâhirden olarak, engizisyonun dûçâr pençe-i gadri olan zevât için mahsûs bir defter tanzîm etmiş ve her ne kadar tatvîl ve teksîr eylemiş ise de yine nâkıs olduğu muhakkaktır. Zira mûmâ ileyhin sebt-i cerîde-i tahkîk eylediği isimlerden başka dâhiye-i

mezkûreye mübtelâ olan birinci zevât-ı meşhûre dahî vardır ki isimleri ol defterde mukayyed değildir. Ez cümle ikinci Philip'in tabîbi olan etıbbâ-yı meşhûreden Vâsâl ki beden-i insaniyetin hey'et-i Türkiyesine dâir olan ilmi ecsâd-ı beşeriyeden istinbât edip, ilm-i teşrîhin bu miktâr ilerlemesine bâis olmuştur; kendisinin ulûma olan şiddet-i muhabbeti engizisyon nazarında fesâd-ı akîdesine şüphe îrâs etmekle ne kendisinin şân ve şöhreti ve ne mûmâ ileyh Philip'in taraftarı ve hamiyeti mûmâ ileyhâ cemiyet-i mukaddese pençesinden kurtarabilip müddet-i ömründen nice misâk ile [63] cem' eylediği tecârib-i ilmiyesine dâir olan evrâkı evvel emirde ilaf-ı ateş cehl ve nâdânı edildikten sonra, mazhar-ı afv olmuş ve fakat mâşiyâ kuds-ü şerîfe gitmek çilesine mazhar edilmiştir.

Cemiyet-i mezkûre bizim asrımıza kadar devam edip, ancak şiddet-i buhrân hâleti temâdî edemeyeceğinden, evvelki râddede kudret-i zulmiyesi kalmamış velâkin ne kavânîn-i kadîme ve ne ahkâm-ı mer'iyyesi tağyîr edilip, müsâid bir vakitte yine evvel ki derecesine vusûle müttehî idi. Ve Napolyon Bonaparte'ın İspanya'ya duhûlüne kadar cemiyet-i mukaddese meclisleri mücrimlerin idamını ru'yet edip hatta bin sekiz yüz senesinde (1800) Kengâ (?) şehrinde bir mahalde engizsiyon meclisinde itlâf olunmuş ve şekl-i müretsimi bir kâide ihrâk edilmiştir.

1790 senesi hilâlinde (Mîşal Mâfir) bir hizmette istihdâm olunmak üzre İspanya'ya azîmet edip, sınıf-ı askerîye dehâlet ile ale't-tedrîc miralaylık rütbesini hâiz olmuştu. Bir gün latîfe güne dîne dâir bazı kelimât tefevvüh etmekle engizisyon mahbusuna vaz' olunup, fakat istıntâkında bulunan me'mûrîn-i dîniyye eğer isnâd olunan cürmü kendisi bi't-tamâm itiraf ederse sûret-i mahfiyede afv olunacağını mûmâ ileyhe ifâde eylediklerinden bî-çâre bu vaade fîrye olarak, hıfz-ı nâmus için istediklerini söyledi. Ba'dehû iş bu din

me'mûrları mahsûs ilânnâmeler neşr ile [64] rüesâ-yı memleket ve ahâlîden pek çok kimseyi şehrin büyük kilisesine davet ve mûmâ ileyhi dahî zümâre kisvesi ile ol cemiyetgâha ihzâr eylediler. Zavallı âdem. Kilisenin kendi temâşâsına gelen halk ile mâlâmâl olduğunu görecek papazların damına giriftâr olduğunu teyakkun ve kemâl-i gazap ve hiddet ile "Birkaç kelime-i hezl âmir için bir merd-i hayyâ şiârı böyle terzîl eden dine lânet olsun!..." demekle tekrar mahbusa ilgâ olundu. Orada dest ve pâ-beste-i sicn-i cefâ olduğu halde kemâl-i ye's ve hirmân ile nasılsa kendini boğup kayd-ı muhannetten âzâde oldu.

Hâtime

Fransızlar İspanya'ya vaz'-ı kadem tahattî ettikleri isnâde engizisyonlarda der-dest tasavvur ve icrâ olan bu makûle pek çok mürâfiât olup, nice bin mazlûm ma'sûm me'yûs ve melûm iken bin sekiz yüz sekiz (1808) senesi kânûn-u evvelinin dördüncü günü Napolyon Bonaparte tarafından ısdâr olunan fermân mûcebince iş bu mecâlis-i mazarra mahv ve ilgâ ve nevmîd hayat olan binlerle bî-çârelerin hürriyet ve hayatları iâde ve i'tâ olundu. İmparator müşâru'n-ileyhin bu hususta insaniyete ettiği hizet hiçbir vakitte hatırlardan çıkmayacak sûrette iken İspanya bu âtıfet-i uzmâyı pek çabuk nisyâneyledi.

Lügat

‘alâ vechi’t-telfîk: Birleştirildiği üzere

acûl: Sabırsız

add: Saymak, itibar etmek

âgâz (âğâz): Başlama

âhenîn: Sağlam

ahfâd: Çocuklar, torunlar

ahkâm-ı siyâsiyye: Politik kararlar

ahz-ı intikâm: İntikam alma

akâid-i cedîde: Dinde modern akımlar

alenen: Açıkça

amîk: Geniş

arz-ı âteş: Ateş yakılan yer

avâid: Gelirler, tahsisat

avâm: Halk tabakası

ba’devefâtihî: Ölümünden sonra

ba’dehû: Ondan sonra

bâdî: Geçici. Sebep

bâlâ: Yukarı

behâ: Değer, paha

bî-dirîğ: Elinden geleni yapan

bî-rûn: Fazla, dışarı

bî-zâr: Bıkmış

câ-yı mürtefi’: Yüksek yer

cesâmet: Büyük olma

cevr-i âzâr: Sıkıntı, eziyet

cihât-ı nâfia: Faydalı yönler

cünhâ: Suç

çâre-i eshel: Kolay çözüm

çâr-ı yek: Dörtte bir, çeyrek

da’vet-i ṣalîb: Hıristiyanlığa çağrı

dâm-ı desîse: Hile, tuzak

deâvî : Davalar

derece-i ‘umk: Derinlik seviyesi

derece-i müntehâsıyla: Son seviye

der-kâr: Bilinen

dûçâr-ı kemâl-i zillet: Tam bir alçaklık içinde bulunmak

düvel-i nasâra: Hıristiyan devletler

ebâ: Baba

edyân: Dinler

ekl: Yemek

eknâf: Yönler

el-hâlet-ü hâzihî: Bu durum

emr-i müşkîl: Zor bir durum

emvât: Ölüler

endâze-i kıyâs: Karşılaştırma ölçüsü

enva'-ı ukûbet: Cezalandırma çeşitleri

esnâm-ı erba'a: Dört put

eşedd: Şiddetli

eşkâl-i mürteseme: Resmi yapılan yüzler

etfâl: Küçük çocuklar

etvâr: Tavırlar

evâil: Önceleri

evâmir: Emirler

evzâ-ı tahammül-fersâ: Tahammül bırakmayan durumlar

ferîza-i iman: İmanın farzları

fevcen fevc : Bölük bölük

gadr: Merhametsizlik

gamz: İhbâr etmek

gayr-ı müsta'mel: Kullanılmamış

gayr-ı tâib: Tevbe etmeyen

girîve-i habt: Susturma

gürûh: Kalabalık

ğanem: Koyun

hafiyet: Gizli

hâki rîzân: Toprağa dökülen

hâlecân: Titreme

hâl-i tıfûliyet: Çocukluk durumu

hamîr: Eşek

hank (hınk): Boğazını sıkıp öldürmek

havâss: Üst düzey şahıs

havf: Korku

hazâin-i irfân: Bilgi hazineleri

hevl-engiz: Korkunç

hılâl: Başlangıç

hidemât-ı mebrûre: Hayırlı hizmetler

hitân: Engeller

hîz-i kabûl: Kabul eden

husûs-u müştekâ: Şikayet edilen durumlar

hükkâm: Hakimler

hükm-ü lâhık: Sonradan katılanın durumu

ıtlâk: Salıvermek

i'ânât: Yardımlar

i'tâ: Vermek

ibârât-ı leyyine: Yumuşak tabirler

ibtidâr: Bir işe süratle başlama

ibtidâ-yı zuhûr: Ortaya çıkmasının başlangıcı

ictinâb: Kaçınmak

idrâk-ı bülûğ: Yetişkinlik zamanına erişmek

îfâ: Yerine getirme

ifrât: İleri gitmek

iğmâz-ı ayn: Göz ardı etmek

ihlâk: Yok etmek

ihrâk: Yakmak

ikdâm: İlerlemek

iktîsâ: Giymek

ilhâd: Dinden çıkmak

ilhâk: Katılmak

imtinâ': Geri durmak

inkîzâ: Tamam olmak

intifâ': Ortadan yok olmak

irtikâb: Ümit etmek

istid'â: Yardım istemek

istihmâm: Önem vermek

istima': Dinlemek

istintâk: Sorguya çekmek

iş'âl: Yakmak

iş'âr: Bildirmek

işhâd: Görmek

itlâf: Yok etmek

iz'âc: Bunaltmak

izâle: Ortadan kaldırmak

izhâr-ı mücâmele: Hoş geçinmek

kâffe-i mehâmm: Önemli olan her şey

kâin: Olan

kalemrev: Bir hükümdar veya hükümetin hükmünün geçtiği yer.

kâmilen: Tamamen

kandil-i 'îd: Bayram kandili

karâbîn: Kurbanlar

karye: Köy

kasem: Yemin

ke mâ fi's-sâbık: Geçtiği gibi

ke'l-evvel: Önceki gibi

keff-i yedd: El çekme, karışmama

kemâ hüve hakkahû: Hakkı olan

ketm: Saklamak

kevkeb: Yıldız

küll-i yevm: Her gün

levs: Tam olmayan, zor

li-ecli't-tahlîs: Kurtarmak uğruna

makber: Mezar

manûa': Engel

masnû': Yapılan

mazarr: Zararlı

mazmûn: Anlam

me'mûl: Umulan

mebnî: Yapılmış

medâr-ı istifâde: Faydalanma sebebi

medlûl: Delillendirilmiş

mehcûr-i vatan: Göç

mektûm: Kapalı

melhûz: Akla gelebilen
menâfi': Faydalar
menâsık-ı muhaddese: Yapılması kutsal sayılanlar
mensûh: Hükümsüz bırakılmış
merd-i tevbekâr: Tevbe eden
merkûm: Geçen
mesâlih: İşler
meslûb : Giderilmiş
meşkûk: Şüpheli
meşmûl: Etrafı çevrilmiş
meşrût: Şart olan
mevr: Döndürmek
mevsûku'r-rivâye: Haberlerin güvenirliği
mezkûr: Söylenen
mu'tâd: Alışılmış
mu'tekidât: İnananlar
muahhar: Sonra ki
muâmele-i cebr u zûr : Zor kullanmak
muâvenet: Yardım
mugâyir: Aykırı
muhârebât: Savaşlar
mukîm: Oturan
musammem: Karar verilmiş
musarrah: Açıklanmış
mutavattın: Yerleşmiş
muzlime-i cehl: Cehâletin karanlığı
mübeddel: Değiştirilmiş
mücâz: Yapılabilir
mücâzât: Cezalar
mücrim : Suçlu
müdde-i aleyh: Dava açılan
müftehir: Şerefli
mülâhid: Dinden sapma
mülgâ: Kaldırılmış
mülhîd: Dinden sapan
mültebis: Karışık olan
münâfı': Karşıt
münderic: İçeren
müntic: Sonucu olan
mürâdif: Eş anlamlı
mürâfia: Yükseltme
mürekkeb: Karışık
mürûr: Geçen
müsâdere: Elden zorla alma
müstaîd: Kabiliyetli
müte'allik: İlgili
mütebeddil: Kararsız, değişen
müteessiren: Üzüntüyle
müteselli: Teselli bulan
müteveffâ: Ölmüş
müteyakkızîn: Aydınlar
müverrih: Tarihçi
nâfi': Faydalı
nâfiz: Sözü geçen
nâgehân: Aniden
nâ-makbûl: Uygun olmayan
nâme-i gadr: Merhametsizliğin göstergesi

nasâra: Hıristiyan

nâtuvân: Halsiz, zayıf

nemîme: Laf taşıma

nesâyih: Değiştirilenler

nesh: Değiştirme

peşîmân: Pişmanlık

pîr ü bernâ: İhtiyar ve genç

pişvâ: Reis

pulâd: Çelik

râkiben: Binerek

reayâ: Vatandaş

ref': Kaldırmak

rek[i]z: Sağlam

rezînu'l-akl: Ağır başlı

sa'y: Çalışmak

safh: Suçu bağışlamak

sahîhu'l-i'tikâd: İmanın doğruluğu

savm-i tavîle: Uzun oruç

sâye-i cehl : Bilgisizliğin gölgesi

sefk-i demâ: Kan akıtmak

semere-imatlûbe: İstenilen sonuç

sevdâ-yı nükûd: Para düşkünlüğü

sıyâmu'l-Mağfire: Af oruçları

sudûr: Ortaya çıkma

suver: Suretler, boynuz

sülüs: Üçte bir

şâdümân: Mutluluk

şahs-ı müttehimin: Suçlanan kişi

şekâvet: Şikayetler

şetm: Sövmek

şiddet-i şedîde: Aşırı şiddet

şifâhen: Sözle

şikâr: Av

şimşîr: Kılıç

şûriş: Kargaşa

şühûm: Yağlar

ta'dâd: Bire bir söylemek, saymak

ta'vîk: Geciktirmek

taassub: Taraf olma

taayyuş: Yaşamak

tab': Yayınlamak

tahaddüs: Meydana gelmek

tahattur: Hatırlamak

tahlîs: Kurtarmak

tahrîran: Yazarak

taht-ı nezâret: Gözetim altında

tahvîfât: Korkutmalar

taltîf: Övme

tamı': Yükselmek

tanzîf: Temizlemek

tard etme: Uzaklaştırma

tarîk-i müstakîm: Doğru yol

tavi: Kendiliğinden

te'dîb: Cezalandırmak

tebeyyün: Açığa çıkarmak

tedmîr: Yok etmek

teessüs: Ortaya çıkarmak

tefahhus: Araştırmak

tefahhusât-ı me'mûrîn: Memurların bir konuda derin araştırmalar yapması

tehâvün: Önem vermek

tehiy: Eli boş kalmak

tekâsül: Üşenmek

telfîk: Eklemek

telhîs: Kısaltmak

temettu': Toplamak, faydalanmak

temyîz: Açıklamak

tenâkus: Eksiltmek

tenassuh: Nasihat almak

tenkîl: Zincire vurmak, uzaklaştırmak

tenmîk: Yazmak

tensîb: Uygun görmek

terahhum: Acımak

terahhumen: Acıyarak

terfîk: Arkadaşlık etmek

teshîlât: Kolaylaştırmak

tesyâr: Göndermek

tevsî': Genişletmek

tıfl-i nevzâd: Yeni doğan çocuk

turâb: Toprak

ukûbât: Cezalar

umûr-i diniyye: Din işleri

urûk: Irklar, damarlar

usre: Güçlük

ünâs: Kızlar

vech-i hılâl: Dostluk yönü

velâdet: Doğum

vesâil: Sebepler

vulât: Vâliler, koruyanlar

vüs'at: Genişlik

vüsi': Genişliği

yedd: El

zeyy: Toplamak

zîr: Alt

zükûr: Erkekler